

54387

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

ATASÖZLERİMİZDE DİNİ MOTİFLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman:
Doç. Dr. Abdullah ÖZBEK

Hazırlayan:
Mehmet DOĞAN

KONYA-1996

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ÖNSÖZ

Atasözü, atalardan bize intikal eden, söyleyeni belli olmayan, topluma mal olmuş, kısa ve özlü sözler demektir. Bunlara daha önceleri darb-ı mesel denilirken, günümüzde atasözü olarak ifade edilmektedir.

Yeryüzünde yaşayan fertler ve milletler kültürlerini oluştururken mensubu bulundukları dinin kurallarından etkilenmeleri bir gerçektir. Türklerde İslam dinini kabul ettikten sonra bu dinin kurallarını yaşamaya ve yaşatmaya son derece dikkat etmişlerdir. Bunun en güzel örneklerini, ilk yazılı eser olan Kaşkar'lı Mahmud'un Divân-i Lügâti-t-Türk, Yusuf, Has Hacıb'in Kutadgu bilig adlı eserinde görmek mümkündür.

Atasözleri, nesilden nesle kültür geçişini sağlayan önemli bir aktivitedir. Geniş kültür birikimleri hafızalarda kısa atasözleri ile tutulabilmiştir.

Atasözleri tarih boyunca eğitimi ve öğretimi yönlendirici nitelikte olmuştur. Bu bakımdan eğitimde itici güç olduğu gibi, ilmi araştırma yapanlar için de son derece yararlı bir kaynaktır.

Kültür çerçevesinde atasözlerimizin iyi bilinmesinin gereğine inanıyoruz. Ayrıca insanlar üzerindeki etkileme gücü gün geçtikçe daha iyi anlaşılmaktadır. Bu da Atasözlerinin rastgele söylenmemiş birer söz olduğunu göstermektedir. Halkın yaşayışını asırlardır tecrübe haline getiren atasözleri, özellikle müslüman toplumlarda Kur'an ve sünnet'e dayanmaktadır.

Öte yandan atasözleri kişilerin şahsî hayatlarını, içtimâî ilişkilerini en iyi şekilde tanzim etmelerine yardımcı olmaktadır. Çünkü atasözlerinin sonuçlarından sakınabilen kimse hayata daha dikkatli olarak ayak uydurabilmektedir. Bu nedenledir ki toplumların her bakımından atasözlerinden alıp uygulayabilecekleri çok şeyler vardır.

"Atasözlerimizde dini motifler" başlığı altında yazdığımız bu çalışmamızda: atasözlerinde işlenen konuları din eğitimi açısından ele aldık ve buna göre bir sıralama yaptık. Atasözlerini diğer ifadelerden ayırmak için başlarına bir çizgi koyduk. İlgili ayet ve hadisleride meâl olarak aldık.

Çalışmamızın amacı eğitim, beşerî münasebetler ve fertleri çalışmaya teşvik gibi konuları içeren atasözleri ve bunlara ışık tutacak nitelikteki âyet ve hadisleri kapsamaktadır. Ayrıca bu amaç doğrultusunda çeşitli kaynaklardan istifade ederek kısa açıklama ve yorumlara yer verdik.

Bu mütevazî çalışmamızda asırların birikimi olan atasözlerini derinliğine inmemiz elbette tam olmamış olabilir. Ancak bu çalışmamızın atasözleri ile ilgili olarak yapılacak olan çalışmalara rehber olması düşüncesindeyiz.

Konunun seçiminde, işlenmesinde dikkatlerimizi yönlendirmedi eşsiz gayretlerini esirgemeyen, danışman hocam Sayın Doç. Dr. Abdullah ÖZBEK Bey'e şükranlarımı arz etmek isterim. Ayrıca çalışmalarım esnasında fikirlerinden istifade ettiğim İlahiyat Fakültesinde görevli değerli hocalarıma da bu vesile ile teşekkür etmek isterim.

15 Şubat 1996

KONYA

İÇİNDEKİLER

Önsöz	1-2
İçindekiler	3
Giriş	4-7
A-EĞİTİM	8
1-Eğitim-öğretim.....	8-9
2-Ailede eğitim	10-12
3-Seviye'ye inmek.....	13
4-Eğitimde sorunun önemi	14
5-Arkadaşlık.....	15-17
6-Eğitimde Disiplin	19
B-BEŞERİ MÜNASEBETLER	20
1-Güven duygusu.....	20-21
2-Sosyal dayanışma.....	22-24
3-Çevreye zarar vermeme.....	25-26
4-Mazluma değer verme.....	27-28
5-Sözünü yerine getirme.....	29-30
6-İstişare.....	31-32
7-Dilin önemi.....	33-36
8-Hoşgörü.....	37-39
9-Sabır'a Teşvik	40-42
10-Komşuluk ilişkileri.....	43-44
C-ÇALIŞMANIN ÖNEMİ.....	45
1-Çalışmaya teşvik.....	45-47
2-Kanaat.....	48-49
3-İşi ehline vermek.....	50-51
4-Sorumluluk.....	52-53
5-İnsanı tanımada dış görünüş.....	54-55
6-Borç ödemek.....	56
SONUÇ.....	57-58
BİBLİYOGRAFYA.....	59-61
ATASÖZLERİ İNDEKSİ.....	62-68

GİRİŞ

Atasözü, "atalardan bize intikal eden, söyleyeni belli olmayan topluma mal olmuş, deney ve gözlemlerle kesinleşmiş bir gerçeği dile getiren kısa ve özlü söz demektir (1).

Her dilde atasözleri veya onlara benzer ifadeler bulunmaktadır. Türk milletinin de eski dönemlerden bugüne kadar dilden dile söylenegelmiş, bazen kaynaklara geçmiş pek çok atasözü vardır. İlk yazılı belgelerde bugün kullandığımız bir kısım atasözlerinin ilkel şekline rastlamak mümkündür.

Şurası bir gerçektir ki; bugün yazılı olarak mevcut olan kaynaklarımızdaki atasözlerinin büyük çoğunluğunun ne zaman ortaya çıktığını tespit etmek mümkün değildir. bunlardan bir çoğuda zaman içerisinde bir takım değişikliklere uğramış, bazı kilemeleri çıkarılmış veya zamanın anlayışına göre yeni bir şekil almıştır. Kùltürlerin oluşumunda dinlerin rolü tartışılmaz bir gerçektir. Bu bakımdan bir milletin kùltürünün, kabul ettiğı dinden etkilenmemesi mümkün değildir. İslam dini de evrensel bir din olduğundan pek çok insan bu dini benimsemiştir. Aynı dine mensup milletlerin ortak bir kùltüre sahip bulunmaları da dinin kùltür üzerindeki etkisini göstermektedir.

Şu hususu kesin olarak ifade edebiliriz ki, Türk atasözleride İslam Dini'nden çokça etkilenmiştir. Türklerin İslama girmesiyle başlayan bu etkileşim yeni bir kùltürün ortaya çıkmasına neden olmuştur. İslamî hayatla iç içe olan atalarımız dil yönüyle de İslamdan etkilenmiş, bir takım tabirler ve terimler yanında özl ü sözleri de İslam Dininden aynen almışlardır.

1-Feridün Fazıl Tùlbentçi, Atasözleri, s. 5.

Atasözleri tarihi gelişim içerisinde çoğalmış, zamanla yeni atasözleri ortaya çıkmıştır. Milletimiz dünya üzerinde durdukça da bu böyle devam edecektir.

Halk dilinde dolaşan sözlerin hangilerinin atasözü, hangilerini deyim, hangilerinin özlü söz olduğunu kesin sınırlarla tespit etmek mümkün değildir. Çünkü bunlar yazılı kaynaklarda daima iç içe ve yan yana yer almışlardır. Tarifleri ayrı ayrı yapılmasına rağmen pratikte hangi söz ve deyimlerin bu tariflere uygun olduğunu belirlemek çok zordur. Biz bu çalışmamızda mümkün merteye, yazılı kaynaklarda atasözü olarak geçen sözleri derlemeye ve incelemeye çalıştık. Bu atasözlerinin ne zamandan beri kullanıldığına ve kimler tarafından söylendiğine bakmadık. Çalışmamızın amacı da bu değildir. Biz bugünkü kullanışlarını ve halk dilinde söylenişini esas aldık. Fakat bazı atasözlerinin yazılı kaynaklarda yer almasına rağmen, halk dilinde fazlaca kullanılan sözler olmadığını da gördük. Deyimleri mümkün olduğu ölçüde araştırmamızın sınırları dışında tuttuk.

Bir de bu çalışmamızda aynı atasözlerinin değişik söyleniş şekillerinin sadece halk dilinde sıkça kullanılmakta olanları incelemeye çalıştık. Bu söyleniş şekillerinden ifade ve mana bakımından Âyet ve Hadislere daha yakın olanlarını özellikle seçtik.

Atasözleri ile ilgili kaynaklarımızı zaman zaman yazılmış olan atasözü kitapları ve ansiklopediler teşkil etmektedir. Yine bu eserler atasözlerinin en son kullanım şekillerini verdiği için daha çok faydalı olmaktadır. Eski kaynaklarda geçen sözleride yine bu eserlerde görmek mümkündür. Bu eserlerin çoğu harf sırası göz önüne alınarak hazırlanmıştır.

Biz bu araştırmamız da en çok, Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler sözlüğü adlı eserini esas aldık. Bunun yanında; İ.Hilmi Soykut'un Türk Atalar Sözü Hazinesi,

Feridun Fazıl Tülbentçi'nin, Atasözleri,
Arif Hikmet Par'ın rnekli Açıklamalı Atasözleri,
zzet Hamid'in Durub-ı Emsali,
Rahmi Eyüboğlu'nun Türk Atasözleri Ansiklopedisi,
Veled İzbudak'ın, Atalar sözü

....

gibi kaynaklardan yararlandık. Daha sonra bu atasözlerinin ifade ve mana bakımından kaynağını teşkil eden ayet ve hadisleri tespitte çalıştık. Bu tespit işleminde de; Mevddi'nin, Tefhm'l Kur'an- ı, M. Hamdi Yazır'ın, hak dini Kur'an dili ve eşitile mealler yanında, Buhrr, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî, Nesi ve İbn Mâce'nin sneni gibi eserler çalışmamızın ana kaynağını teşkil etmektedir. Bu eserlerin dışında yeri geldikçe daha değişik kaynaklara da müracaat edilmiştir.

Ayrıca kaynağı tespit edilen Atasözlerinin yorumunda, İmam-ı Gazâli'nin, İhya-u ulmiddin'i, Abdullh zbek'in, Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed'i; mer Nasuh Bimen'in, Büyük İslam İlmihali; Lütfi Doğan'ın, Huzur ve Sadetin Esasları; Zeki Duman'ın Adab-ı Muâşeret'i, İbrahim CANAN'ın Hz. Peygamberin sünnetinde terbiye Orhan çaplı'nın, ocukların, Gençlerin Eğitimi; Kemalettin Erdil'in, Aile Okulu, Mehmet şeker'in İslamda Sosyal Dayanışma Messeleleri gibi daha birçok eser araştırmamıza kaynak teşkil etmiştir.

Bu alışmada Ayet ve Hadislerle, ifade ve mana bakımından benzerliği olan atasözlerine daha çok yer verilmiştir.

şunu da belirtmek gerekir ki; bazı atasözlerinin tamamı bir âyet veya hadislerle ilgili, bazılarının ise bir kısmı bir âyet veya hadisle ilgilidir. Buna mukabil bazı atasözleri âyet veya hadis'in tamamından, bazıları ise uzunca bir hadis veya ayet'in bir kısmından kaynaklanmıştır.

Bazı atasözleri vardır ki âyet veya hadislerle tam bir lafız benzerliği içinde bulunmakta, bazıları ise yaklaşık manalar ifade etmektedir.

Bu çalışmada tam bir lafız benzerliği olanlar esas alınmış, bunun yanında muhteva benzerliği olanlara da yer verilmiştir.

Atasözlerimizle yakından ilgili olan hadislerden sahih olanlar esas alınmış, zayıf olanlara pek yer verilmemiştir.

Bu araştırmamızda atasözlerini işlerken eğitim ve din eğitimi açısından ele almaya ve yorumlamaya çalıştık.

A-EĞİTİM

1-EĞİTİM - ÖĞRETİM

Çoğunlukla birlikte kullanılan bu iki kavramın birbirleriyle yakın ilişkileri bulunmaktadır. Eğitim daha genel bir mana ifade ederek, insandaki bütün kabiliyetlerin - duygu, zeka, irade, vicdan ve beden gibi geliştirilmesi için yapılan çalışmaların adı olurken, öğretim ise daha özel bir mana ifade ederek, yalnız zihnî kabiliyetlerin geliştirilmesi için yapılan çalışmaları ifade eder. (1)

Hiç şüphe yok ki öğretim olmadan eğitim, eğitim olmadan da öğretimin olması mümkün değildir. Her ikisi de insana lâayık olduğu mükemmelliğı veren iç içe iki unsurdur. Bir birinden ayrı olarak düşünülemez.

Bu konu şu atasözlerimizde açıkça görülür;

- Biri bilmeyen bini hiç bilmez. (2)
- Bilenle bilmeyen bir olmaz. (3)
- Alim olmak kolay, adam olmak güçtür. (4)

Bu atasözleri bizlerde hemen şu âyet-i kerimeyi çağrıştırır.

"Yaratan Rabbinin adıyla oku". (5)

"Okul! İnsana bilmediklerini belleten, kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir". (6)

"De ki, bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?". (7)

- Ar eden kâr etmez. (8)
- Öğrenmeğe âr olmaz. (9)

Öğrenmede utanma ve sıkılmanın olmayacağını dile getiren bu atasözleri kaynağının şu Hadis olabileceğı düşüncesindeyiz.

"Utangaç ve kibirli olanlar ilim öğrenemez". (10)

1- Gazâlî, İhya, s. 47.

7- Zümer, 9.

2- Aksay, 536.

8- Tülbentçi, 58.

3- Tülbentçi, 111.

9- Tülbentçi, 445.

4- Soykut, 76.

10- Buhârî, İlim, S. 50.

5- Alak, 1.

11- Tülbentçi, 371.

6- Alak, 3, 4, 5.

- Kiři bilmediđinin dūřmanıdır.

Bu atasözünün de kaynağını yine Kur'an-ı Kerimde görmek mümkünür.

"Bilakis, onlar ilmini kavrayamadıkları ve yorumu kendilerine asla gelmemiş olan (Kur'an-ı) yalanladılar." (12)

Hangi yaşta ve hangi şartlarda olursa olsun kişi öğrenmekten geri durmamalıdır. Yaşım geğti, vaktim olmuyor gibi bahaneler bil-mediklerini öğrenmeye sebep değildir.

2-AİLE EĞİTİMİ (Ailede eğitim)

İslam dini, çocuk eğitimine önem verilmesine dikkatlerimizi çekmiş, anne-babalara ve eğitimcilere bu konuda büyük sorumluluklar yüklenmiştir.

Çocuk eğitiminde nasıl bir yol takip edilmesi gerektiği Kur'an-ı Kerimde açık bir şekilde izah edilmiştir.

"Hani Lokman oğluna öğüt verirken şöyle demişti: Oğulcuğum, Allah'a şirk koşma, çünkü şirk elbette şirk büyük bir zulümdür", demişti. (1)

"Oğulcuğum hakikat yaptığın (iyilik veya kötülük) bir hardal tanesi kadar olsa; hatta kayanın kovuğunda veya göklerde hatta yerinde gizlenmiş dahi olsa Allah onun getirir, meydana kor. Doğrusu Allah (c.c.) latiftir. Haberdardır". (2)

"Ey oğulcuğum, namazı kıl, uygun olanı buyurup fenalığı önle, başına gelene sabret; doğrusu bunlar, azmedilmeğe değer işlerdir". (3)

"insanları küçümseyip yüz çevirme. Yeryüzünde böbürlenerek yürüme; Alah (c.c) kendini beğenip övünen hiç kimseyi şüphesiz ki sevmes". (4)

"Yürüyüşünde mutedil ol (tabii ol); sesini kıs. Seslerin en çirkinini şüphesiz merkeplerin sesleridir". (5)

Kur'an-ı Kerimde geçen bu emirlerden esinlendiğine inandığımız bazı atasözlerinde eğitimle ilgili şu ifadelere rastlamaktayız:

- Ağaç yaşken eğilir. (6)
- Çubuğu yaş iken eğmek gerek. (7)
- Yaş ağaç tez eğilir. (8)
- Kart ağacın bükülmesi zor olur. (9)

Ayrıca bu atasözlerini şu hadislerden etkilenerak söylenmiş olabileceği de bir gerçektir.

"Her doğan çocuk islam fitratı üzerine doğar. Sonra annesiyle babası onu yahûdî yâhud nasrânî, yâhut mecûsî yaparlar.

1- Lokman, 60 / 13

2- Lokman, 60 / 16

3- Lokman, 60 / 17

4- Lokman, 60 / 18

5- Lokman, 60 / 19

6- Aksoy, 94

7- Tülbentçi, 159

8- Tülbentçi, 551

9- Tülbentçi, 342

Nasıl ki, her hayvanın yavrusu, azaları tam olarak doğar. Hiç o yavrunun burnunda, kulağında eksik, kesik bir şey görülür mü". (10)

Diğer bir hadis-i şerifte ise:

"Her birerleriniz râî (yani elinin altında ne varsa onu layıkıyla muhafaza ve siyanetle mükellef) dir ve her bireriniz elinin altındakinden mes'uldür. İnsan ehl (u ayâl) nin râîsi (yani muhafızı) dır. Hizmetkâr efendisine ait malın râîsidir ve elinin altındakinden mes'uldür". (11)

- Edep en hayırlı mirastır. (12)

Bu atasözü de; "Hiçbir baba çocuğuna güzel terbiyeden daha üstün bir miras bırakmaz". (13) hadisinden esinlenerek söylenmiştir.

Çocuk, toplumda mevcut olan din, örf, adet ve geleneklerini öğrenmeye önce aile yuvasında başlar. Aile; çocuğun doğuşundan itibaren yaşamının sonuna kadar geçireceği hayat çizgisinde kullanacağı terbiye ve eğitim kurumlarının ilkidir. Bu nedenle çocuğun terbiye ve yetiştirilmesinde ailenin önemi büyüktür. Çünkü çocuk bu dönemde adeta bir kamera ve bir teyp gibidir. Her gördüğünü ve işittiğini hafızasına kaydeder. Çocuğun zihninde yer eden bu görüntü ve alıntılar ne kadar iyi olursa çocuğun eğitiminde o derece iyi olacaktır.

Hiç şüphe yok ki, çocuğun eğitiminde anne-babanın söz ve davranışları çok önemlidir. Özellikle iyilikleri emredip kötülükten sakındırmada daima kalbi yumuşatıcı ve şefkat ifade eden sözler kullanılmalıdır. Onlara karşı daima sevecen bir tavırla yaklaşırlarsa eğitimin daha etkili olacağı muhakkaktır.

10- Sahih-i Buhârî Tecdîdî sarîh terc. C. 4, S. 529.

11- Buhârî, itik, B. 19 ; Müslim, İmare, H. 20.

12- Tülbentçi, 203.

12- Tirmizî, birr, B. 33 ; Müsned, III. 412.

- Aslı ne ise nesli de odur. (14)
- Arpa eken buğday biçmez. (15)
- Armut ağacı elma vermez. (16)
- Dama çıkan keçinin, dala çıkan oğlağı olur. (17)

Bu sözleri de, anne-babaların öncelikle kendilerini ahlak yönünden iyi yetiştirmelerini ve çocuklarını da güzel ahlak ile bezemelerini belirtmektedir. Aksi halde kendi ahlaksız olan anne-babaların çocuklarının da ahlaksızlık yönünde kendilerini geçebileceği vurgulanmaktadır.

Atalarımızda bu sözleri söylerken şu ayetlerden etkilenmiş olabileceği kanaatindeyim.

"Ey inananlar! kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...". (18)

"Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır. Büyük mükafat ise Allah'ın yanındadır". (19)

"Biliniz ki, mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan sebebidir ve büyük mükafat Allah'ın katındadır". (20)

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Çocuğun yaşına göre eğitim verilmeli, bu safhada, eğitimciler tutum ve davranışlarında çok dikkatli olmalıdır. Özellikle iyilikleri emredip kötülüklerden sakındırmada, yaşanmış olaylardan örnekler vermeli ve daima tatlı ve yumuşak bir lisan kullanmalı. Unutmamalıdır ki "tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır". (21)

17- Soykut, 233

18- Tahrîm, 6

19- Teğâbün, 15

20- Enfal, 28

21- Aksoy, 393

3-SEVİYEYE İNMEK

Bilindiği gibi insanlar farklı kabiliyetlerde yaratılmışlardır. Bu yüzden eğitimciler aynı yaş ve grupta olan insanları hiçbir zaman bir arada bulamazlar. Çünkü yaş grupları ayrı, cinsiyetleri ayrı, anlayış ve kavrayışları ayrıdır. İşte bu sebepten dolayı eğitimci karşısındakilerin seviyesine inmek durumundadır.

Bu gerçeği atalarımız şu sözlerle ifade etmişlerdir:

- Herkesin akli bir olsa koyuna çoban bulunmaz. (1)
- Anyalana sivri sinek saz, anlamayana davul zurna az. (2)
- Herkesin nabzına göre şerbet verin. (3)
- Sakalına göre tarağı vur. (4)

Bu atasözleride şu hadislerden etkilenererek söylenmiştir.

"Biz insanlara seviyelerine göre davranmakla emir olunduk". (5)

Diğer bir rivayette ise;

"İnsanlara seviyelerine göre davranınız". (6)

"İnsanlara akıl erdiremedikleri bir hadisi anlatmak bazıları için fitne olur". (7) Hadisi de şu atasözlerine kaynak gösterebiliriz.

- Cahile söz anlatmak, deveye hendek atlatmaktan güçtür. (8)
- Öğüdü ver alana, kulağında kalana. (9)

1- Aksoy, 279.

2- Aksoy, 142, İzzet Hamid, 52.

3- Tülbentçi, 292, İzzet Hamid, 40.

4- Tülbentçi, 468.

5- Müslim, sahih, mukaddime, C. I, S. 6.

6- Ebu Davud, Edeb, 20.

7- Gazâli, İhya, C. I, S. 144.

8- Aksoy, 194.

9- Büyük Kültür Ansiklopedisi, C. II, S. 662.

4- EĞİTİMDE SORUNUN ÖNEMİ

Hangi yaş ve şartlarda olursa olsun, ilim öğrenmek için gayret sarfetmek, kadın-erkek her müslümanın üzerine dînî bir vecîbedir.

Kuşkusuz ilim bir hazinedir. Anahtarı da soru sormaktır. İnsan bilmediğini öğrenmek için sormak zorundadır. İlim bir hazine ise, onu elde etmenin yolu da bilmediğini sormaktır.

Konu ile ilgili olarak şu atasözlerimiz dikkatleri çekmektedir.

- Bilmemek ayıp değil, sormamak ayıp. (1)
- Bin bilsende bir bilene danış. (2)
- Adam sormakla alim olur. (3)
- Sormaktan sıkılmayan insan çok şey öğrenir. (4)
- Öğrenmeye âr olmaz. (5)

Kuran-ı Kerimde geçen şu âyeti kerime yukarıda geçen atasözlerinin kaynağını teşkil etmektedir.

"Eğer bilmiyor iseniz ilim ehlinden sorunuz". (6)

Ayrıca; "Bilgisizliğin çaresi (bilmediğini) sormaktır". (7) Hadiside kaynak olarak gösterilebilir.

Birde kişinin her aklına geleni sormaması gerektiği belirtilerek, soru sormanında bir sınırı olduğu şu âyet-i kerime de dile getirilmiştir.

"Ey inananlar, size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın..." (8)

1- Aksoy, 177, İzzet Hamid, 44.

2- Aksoy, 178.

3- Soykut, 81.

4- Acaroğlu, 717.

5- Tülbentçi, 445.

6- Nahl, 43.

7- Ebu Davud, taharet, B. 125; İbn Mâce, taharet, B. 93.

8- Maide, 101.

5-ARKADAŞLIK

Arkadaşlık çocuk eğitimi açısından çok büyük önem taşır. Bir çocuk ve hatta büyük için aileden sonra hergün beraber olduğu, oturup kıldığı arkadaş çevresi onu terbiye eden büyük bir okuldur. Bu konuyu şu atasözlerimiz dile getirmektedir.

- Kiminle gezersen onunla anılırsın. (1)
- Kır atın yanında duran ya huyundan ya tüyünden. (2)
- Atını boz at yanına bağlama, ya huyundan huylanır, ya yüzünden.

(3)

- Üzüm üzüme baka baka kararır. (4)
- Kara yanına varma kara bulaşır. (5)
- İs yanına varan is, mis yanına varan mis kokar. (6)

Bu atasözlerine şu hadis-i şerifin kaynak teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

"İyi arkadaş ile kötü arkadaşın misali, misk taşıyan ile körük çekenin misalidir. Misk taşıyan ya sana kokusundan verir, veya sen ondan satın alırsın. Körük çekene gelince ya elbiseni yakar, yahut sen onun pis kokusunu alırsın". (7)

- Kömürcü dükkanına giren yüzü kara çıkar.
- Kömürcü ile dost olanın eline kara bulaşır.
- Aktarla konuşan gül yağı, kasapla konuşan iç yağı kokar.

Bu atasözlerinin de şu hadisten etkilenecek söylenmiş olabileceği söylenebilir.

1- —————

2- Aksoy, 316.

3- Soykut, 169.

4-Aksoy, 405, İzzet Hamid, 48.

5- İzzet Hamid, 48.

6- Aksoy, 295.

7- Buhârî, cenâiz, 93.

" İyi insanla arkadaşlık eden, misk satıcısının yanında bulunan kimse gibidir. ondan bir parça misk almasan bile onun güzel kokusu sana siner. Kötü insanla arkadaşlık yapmakda, körük çeken insanın yanında bulunmak gibidir ki onun siyahlığından sana bulaşmasa bile isinden sana siner ". (8)

- İnsan insanın aynasıdır. (9)

- Mü'min müminin mir'atıdır. (10)

" Mü'min mü'minin aynasıdır ". (11)

" Mü'min kardeşinin aynasıdır. Onda bir kusur gördüğü zaman onu düzeltsin ". (12)

Eğitimde aileden sonra ikinci planda çevre ve arkadaş faktörü önem arzeder. Çünkü yıllarca söylenmiş ve gözlenmiş olan bir gerçek vardır ki, oda atasözlerinde şöyle dile getirilmiştir.

- İyi ile konuşan çuvalına un doldurur. (13)

- Kişi arkadaşından azar. (14)

- Kişi arkadaşından bellidir. (15)

- Arkadaşını söyle kim olduğunu söyleyeyim. (16)

8- Buhârî, Zebûih, B. 31, Müslim, birr, H. 146.

9- Tülbentçi, 311.

10- Tülbentçi, 422.

11- Ebu Dâvud, edeb, B. 49.

12- Buhârî, Ahlak hadisleri. I. 252.

13- Soykut, 137.

14- Tülbentçi, 371.

15- Aksoy, 1490.

16- Soykut, 137, İzzet Hamid, 48.

- İnsanı arkadaşı azdırır. (17)

Bu atasözlerinin tümü iyi arkadaş edinmenin lüzumuna, kötü arkadaştan etkilenmenin kaçınılmaz olduğunu işaret etmektedir. Bu atasözlerinin tamamı şu hadislerden etkilenmiş olabilir.

" İnsan arkadaşının yolunda gider. Bunun için herkes kendisiyle arkadaşlık edeceği kimseyi iyi araştırсын". (18)

Şu halde çocuk eğitiminde çevrenin iyi ve kötü yönde etkisi olduğu atasözleri ve hadislerden anlaşılmaktadır. Arkadaştan etkilenme küçüklerde olduğu gibi büyüklerde de geçerlidir.

Burada, bir eğitimci olarak ebeveyn'e düşen görev; ahlaksız alışır düşüncesi ile, çocukları arkadaşlarından ayırmak değil, onlara doğru ve güzeli öğreterek iyi arkadaş edinmelerini ve de kötüler için örnek bir kişi olmalarını sağlamaktır.

17- Tülbentçi, 312.

18- Ebu Dâvud, edeb, B. 16 ; Tirmizî, Zühd, b. 45.

6-EĞİTİMDE DİSİPLİN

Ailede anne ve babanın görevi yalnız, çocukları dünyaya getirdikten sonra sokağa başıboş salıvermek değildir. Ebeveyn, çocukların eğitim ve öğretiminden, beden ve ruh sağlığından da sorumludur. Ayrıca onları korumak ve kollamaktan da sorumludur.

Konu ile ilgili olarak bir hadisi şerifte ;

" Hepiniz çobansınız, muhafızsınız, sorumluluğunuz altında bulunanların hukukundan mes'ulsünüz". (1)

Atalarımızda bu hadisten ilham alarak şu sözleri dile getirmişlerdir.

- Kızını dövmeyen dizini döver. (2)

- Yılanın başı küçükken ezilir. (3)

- Yüz verme arsız olur, az verme hırsız olur. (4)

- Kızını gönlüne bırakırsan, ya davulcuya varır ya zurnacıya. (5)

- Buyurmadan tutan evlat, gün doğmadan kalkan avrat, deh demeden yürüyen at. (6) Atasözlerinde belirttiği gibi, eğitimde disiplinin önemli bir yeri vardır.

Şüphesiz her anne-baba çocuğunun disiplinli ve ahlaklı yetişmesini ister, fakat istediği şekilde yetiştiremez. Bunun nedeni çoğunlukla annelerin çocuk eğitiminde nasıl bir disiplin uygulanacağını bilmemelerinden kaynaklanmaktadır.

1- Nevevî, Riyazü's - salihîn, C. 1, H. 298

2- Aksoy, 322

3- Aksoy, 420

4- Aksoy, 425

5- Aksoy, 322

6- İzzet Hamid, 37

Disiplin, bazı ailelerde dayakla, bazı ailelerde ayıplama, suçlama ve korkutma ile sağlanmaktadır. Çocuğun yeteneklerini bazen, onda ruh ve beden dengesini ortadan kaldıran, bu tür uygulama şekli, çocuğun korkak, miskin, girişimden yoksun, zorba ve dalkavuk yetişmesine neden olabilir. Bu tür bir eğitim ve disiplin gören çocukta kişilik çoğu kere yok olmaktadır. Bu şekilde sıkı bir disiplin altında yetişen çocuklar genellikle, ya içine kapanık aşırı uysal ve itaatkar olur, veyahutta her türlü otoriteye karşı çıkar.

- Kızını dövmeyen dizini döğer,

- Yılanın başı küçükken ezilir, atasözleri, suç işleyen çocuğu hemen cezalandırın anlamında anlaşımamalıdır. Eğitimne nasihat daima cezadan önce gelmelidir.

Bu konuda İbn Haldun: " Her çeşit baskı ve zorlama ile dayak insanları bozacaktır. Bu kötü muamele rûhî inkişafı önleyecek, onları yalancı ve zayıf kılacaktır." (7)

İbn Miskeveyn de; " Dayak ve baskı çocuğu ve genci kötü alışkanlığa sevkedecektir. Bu nedenle çocuk kötü bildiği ve gizli yapmakta olduğu şeylere meleke kesbedecek ve bu yönde riyakar bir kişilik kazanacaktır". (8) demekle, suç işleyen çocuğun, ne aşırı bir şekilde baskı altına alınmasını, ne de daima hoşgörü ile karşılanmasını istemiş. Bilakis tatlı sert bir disiplin uygulamasını tavsiye etmişlerdir.

7- Orhan ÇAPLI, çocukların gençlerin eğitimi, 3. bas. Ank, S. 38

8- Asaf DEMİRBAŞ, Karakter ve Din Eğitimi, Türkiyede I. Din Eğitimi Semineri, İlahiyat Vakfı yay. S. 143

B-BEŞERİ MÜNASEBETLER

1-GÜVENLİK DUYGUSU

Ferdin muhatabına güvenmesi, ona itimat etmesi, onun ahlakından gelen üstün bir meziyetidir. Mukabili hıyanettir.

Cemiyet halinde yaşayan insanlar arasında mevcut olan güven duygusunun ortadan kalkması, beşeri münasebetlerin zayıflamasına ve zamanla ortadan kalkmasına neden olabilir.

- Güvenme dostuna, saman doldurur postuna. (1)

- Yara çıkandın danayı, beğenmez oldu anayı. (2)

Atasözleri bu gerçeği dile getirmektedir. Ancak bu atasözlerinde dile getirilen güvensizlik duygusu, insanlar arasındaki güvenme duygusunu ortadan kaldırmak değil, bilakis insanlardan bu dünyada fânî olduklarını ve Allah'ın bâkî olarak güvenilebilecek tek varlık olduğunu belirtmektedir.

Atalarımız bu sözleri söylerken şu Ayetlerden etkilenmiş olabilirler.

" Allah; ondan başka hiçbir İlah yoktur. Mü'minler yalnız Allah'a dayanıp güvensinler". (3)

" Ey iman edenler! eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar vardır. Onlardan sakının". (4)

- Düşenin dostu olmaz, (5)

atasözünde; " Kendisine Allah'tan başka yardım edecek destekçileri olmadığı gibi, kendi kendini kurtaracak güçte değildir". (6) ayetinden etkilenerek söylenmiş olabileceği düşüncesindeyiz.

1- Aksoy, 268

2- Aksoy, 416

3- Teğabün, 13

4- Teğabün, 14

5- Aksoy, 230

6- Kehf, 43.

- Güvenme varlığa düşersin darlığa. (7) Atasözünde;

" Rasûlüm de ki: Mülkün sahib olan Allah'ım! Mülkün dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye Kadırsın". (8)

Fertler arasında karşılıklı güven ortamının devamı için öncelikle her ferdin, karşısındakinin güvenini kazanması gerekir.

Unutulmamalıdır ki, cemiyet halinde yaşayan insanlar arasında, karşılıklı güvensizlik görülmeye başladığı zaman, o toplumda samimiyet ve insaf ortadan kalkar. Hak ve adalet kavramları bozulur. Onun yerini rüşvet, iltimas, hile ve aldatma alır. Bu çirkin huylarda toplumun felaketine sebep olur. Bu güvensizliğin ortadan kaldırılması, önce ailede başlar. Ailede çocuk ana ve babasında olağanüstü bir güç, erişilmesi zor bir mükemmellik görür. Her meseleyi onun çözeceğine, her engeli onların aşacağına, bütün imkansızlıkları onların yeneceğine inanır. Bu yüzden ailede ana ve babalar çocuklara karşı, sabırlı, anlayışlı, hoşgörülü ve olgun davranmalı ve her hareketlerinde onlara güven vermeleri gerekir.

7- Aksoy, 268

8- Ali imran, 26

2- SOSYAL DAYANIŞMA

" Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Muhakak ki Allah yanında en değerli ve en üstün olanınız, O'ndan en çok konkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, haberi olandır". (1)

Ayet-i kerime de belirtildiği üzere, insanlar hayatlarını rahat devam ettirebilmeleri için, cemiyet halinde yaşamak durumundadırlar. Ayetlerde, Hadislerde ve Atasözlerinde bu gerçek çeşitli şekillerde dile getirilmiştir.

- Bir elin nesi var, iki elin sesi var. (2)

Toplu halde yaşayan insanların, çalışmalarını dalma birlik ve bütünlük içerisinde yapmalarını dile getiren bu atasözü şu ayetlerden etkilenerek söylenmiş olabilir.

"... İyilikte ve fenalıkta sakınmada ve birbirinizle yardımlaşınız". (3)

Karşılıklı yardımlaşma ve sevgi toplumun temelini oluşturur. Bu büyük haslet toplumun en küçük birimi olan aileden başlar, en büyük birimi olan devlet içerisine kadar ulaşırsa, o toplumun başaramıyacağı hiçbir iş yoktur.

- Bana bir adım gelen ben iki adım gelirim. (4) Atasözü,

Rasulullah (S.A.V.) " Allah buyuruyor ki: Ben kulumun bana olan zannının yanıdayım. Beni zikrettiği zamanda ben onunla beraberim. O beni gönülden zikrederse, onu gönülden zikrederim. Cemaaat arasında zikrederse, onu o andan daha hayırlı bir cemaat arasında zikrederim. Bana bir karış yaklaşırsa; ben ona bir arşın yaklaşıyorum. Bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. O bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak gelirim". (5)

1- Hucurat, 13

2- Aksoy, 182

3- Maide, 2

4- Tülbentçi, 95

5- Ahmet DAVUTOĞLU, Sahih-i Müslim Ter. ve şerhi, C. 11, S. 5, İst. 1980

Hadisi kudsiden etkilenererek söylenmiş olabileceği kanaatindeyim.

- Sürüden ayrılanı kurt kapar. (6)
- Sürüden ayrılan kuzuyu kurt kapar. (7)
- Yalnız kalanı kurt yer. (8)

Birlik ve beraberlikten kopmanın doğru olmadığını dile getiren bu atasözlerin kaynağı şu hadistir diyebiliriz. Çünkü mânâ ve lafız bakımından çok benzerlik arz etmektedir.

" Birlik olmaya bakın, çünkü sürüden ayrılan koyunu mutlaka kurt yer". (9)

- Yalnızın arkadaşı şeytandır. (10) atasözü de

" Birlik olmaya bakın ve bölünmekten kaçın. Çünkü şeytan yalnız kalanla beraber olur". (11) hadisinden alınmış olabileceği kanaatindeyim. Toplu halde yaşayan insanlar, bir takım işleri birlikte yürütmek zorundadırlar. Bunun içinde bazıları yöneten, bazıları da yönetilen olma durumundadır.

- Bin işçi bir başçı. (12)
- Bin işçiye bir başçı lazımdır. (13)

" Hepiniz çobansınız ve her biriniz emri altındakilerden sorumludur. (14) hadisinde etkilenererek söylenmiş olabileceği kanaatindeyim.

6- Aksoy, 386

7- Aksoy, 386

8- Aksoy, 412

9- Ebu Davud, Salat, B. 46. Nesâî, imame, B. 48

10- Soykut, 243

11- Tirmizî, fiten, B. 7

12- Aksoy, 178

13- Tülbentçi, 112

Toplu halde yaşayan insanların birbirinin sorunları ile ilgilenmelerinin gereği şu atasözleri ile dile getirmektedir.

- Bir göz ağlarken öbür göz gülmez. (14)

- Beş parmağın hangisini kessen acımaz. (15)

Bu atasözleri de şu hadisten esinlenerek söylenmiş olabilir.

" Mü'minler bir vücut gibidir. bu vücudun başı ağrısa bütün vücut rahatsız olur, gözü ağrısa yine bütün vücut ızdırap duyar". (16)

İçtimai dayanışma, çalışmakla ihtiyaçlarını tamamen karşılamayan muhtaç ve düşkünlerin zarurî ihtiyaçlarının giderilmesini gerektirir. Çalışacak gücü olupta iş bulamayanlara iş bulur. Ferdin güç ve kuvvetini meydana çıkarıp geliştirir.

İçtimai dayanışma, çalışan bir cemiyet kâfilesinde bulunan her güç ve kuvvet sahibinin, cemiyetin işleyen çarkına ayak uydurabilmesi için boş durmayıp çalışmasına zarurî kılar.

14- Tülbentçi, 118

15- Aksoy, 175

16- Müslim, Bırr, H. 66; Müsned, IV, 268, 270

3- ÇEVREYE ZARAR VERMEME

Yeryüzünde yaşayan bütün insanlar, hep aynı kökten gelmiş olmalarına rağmen, ırk ve şekil bakımından birbirlerinden farklıdır.

Bu farklarına rağmen aynı dünya üzerinde yaşamaları, aynı havayı teneffüs edip, aynı gıdalarla beslenmeleri, kendi kudret ve isteklerinin dışında olup, ilahî bir takdir neticesidir. Müşterek oldukları konularda birbirinin haklarına riayet etmek, haksızlığa düşmemek, zulüm ve kaba davranışlardan uzak kalmak, kimsenin malına, canına ve namusuna dokunmamak nasıl ki, insanların nizam ve intizam içerisinde yaşamalarının bir gereği ise; birbirlerine gereken önemi vermeleri, karşılıklı saygı ve anlayış içinde bulunmaları insan olmalarının vazgeçilmez bir gereğidir.

Bu gerçek atasözlerinde şöyle dile getirilmiştir.

- Bir kötünün yedi mahalleye zararı vardır. (1)

Bu atasözü şu ayet ve hadislerden etkilerek söylenmiş olabilir.

"... sulh (daima) hayırlıdır. Zaten nefisler kıskançlığa hazırdır. Eğer iyi geçinir ve Allah'tan korkarsanız, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır". (2)

" Büyüklerimizi saymayan, küçüklerimizi sevmeyen, bizden değildir". (3) Ayrıca;

- Her koyun kendi bacağından asılır. (4)

- Her koyun kendi bacağından asılır, fakat kokusu yedi mahalleye ulaşır. (5) atasözleri de;

1- Aksoy, 184, İzzet Hamid, 48

2- Nisa, 128

3- Tirmizî, Birr, H. 321

4- Aksoy, 281, İzzet Hamid, 5

5- İzzet Hamid, 5

" Ümmetim içerisinde kötü haller görölmeye başlayınca Allah kendi katından onların hepsine azab gönderir. Bu durumda diğer insanların başına gelen musibet iyi insanların başına da gelir. Daha sonra iyi insanlar Allah'ın mağfiretine ve rızasına nail olurlar". (6)

Çevreye zara vermeme ile ilgili şu ayeti de zikredebiliriz.

" Mü'minler ancak kardeşler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Ve Allah'tan korkun ki esirgenesiniz". (7)

Bu ayeti kerime insanlar arası ilişkilerin ne şekilde olması gerektiğini en güzel bir şekilde ızah etmektedir. Çünkü İslam bütün Mü'minleri manevi kardeş ilan etmiş ve aralarındaki soruları barışçı yollarla çözmelerini önermiştir. Ayrıca islamda iyiliğe teşvik, kötülükten uzaklaştırma prensibi esastır. Ancak bunu yaparken şiddet ve baskı kullanarak değil, iyilik ve kolaylıkla göstererek olur.

6- Müsned, I, 7

7- Hucurat, 10

4- MAZLUMA DEĞER VERME

Mazluma değer vermenin, onun bedduasını almanın önemini dile getiren pek çok atasözü vardır. Bunlardan bazıları ve hakımızın dilinde daha çok kullanılanları şöyledir:

- Alma mazlumun âhını, çıkar aheste aheste. (1)
- Ah çekenin âhı kimse de kalmaz. (2)
- Zalimin ettiği yanına kalmaz. (3)
- Mazlumun âhı kimsede kalmaz. (5)
- Alma mazlumun âhını, yuvadan indirir şahini. (6)
- Mazlumun âhı yeri göğü titretir. (7)

Bu atasözleri ifade tarzları değişik olsada, hepsinin söyleniş amacı birdir ve şu hadislerden etkilenerек söylenmiş olabileceği kanısındayım.

Hiz. Peygamber (S.A.V.) in yemene vali tayin edip gönderdiği Muaz İbn Cebel'e; " ey muaz âsî olsa bile mazlumun duâsından ictinab et. Çünkü mazlum ile Allah arasında duasına icabete mânî hiçbir engel yoktur". (8) Diğer bir hadiste de

" Mazlumun bedduâsından sakın. Çünkü onunla Allah arasında perde yoktur". (9)

1- Aksoy, 137

2- Soykut, 222

3- Tülbentçi, 574

4- Soykut, 317

5- Aksoy, 345

6- Tülbentçi, 52

7- Tülbentçi, 412

8- Buhârî, mezâlim, 10

9- Buhârî, Mezâlim, 9; Müslim, iman, H. 20; Ebu Davud, Zekat, B. 5

- Garibîn duası makbuldür. (10)

Atasözü de, şu hadisten esinlenerek, söylenmiş olabileceği ka-
atindeyim.

" Şüphesiz mazlumun duâsı mükbuldür". (117)

- Bedduadan korkmayan belasına uğrar. (12)

" Ey insanlar Allah'tan korkun. Allah'a yemin olsun ki bir Mü'min
bir başkasına zulmederse, Allah kıyamet günü mutlaka ondan intikam
alır" (13)

Mazluma değer vermenin önemini ve ictimâî faydalarını dile getiren
şu hadisleri de burada zikretmekte fayda görüyorum.

" Allah yardım edip rızık veriyorsa, bu, aranızdaki zayıflar sayesinde
değil midir". (14)

" Allah bu ümmete aralarındaki zayıfların duâsı, ibadeti, ihlası se-
bebiyle yardım etmektedir". (15)

Fert ve toplum olarak insanların kendilerinin zulüm ve ah-
laksızlıktan sakınmaları yeterli değildir. Başkalarının haksızca dav-
ranışlarını hoş görmemeleri, imkan ölçüsünde meşru ve mâkul bir ölçü
içerisinde o haksızlığı önlemeye çalışmaları, haksızlık ile savaşmaları da
bir görevdir Bir toplumda zalim ve mazlum kelimeleri fiili olarak ortadan
kaldırılırsa o toplumda huzur ve saadet var demektir.

10- Tülbentçi, 412

11- Buhârî, cihad, B. 180; İbn mâce, Duâ, B. 11

12- Tülbentçi, 103

13- Suyûtî, Feth, C. I. S. 501

14- Buhârî, cihad, 76; Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. I. S. 173

15- Nesâî, cihad, 43

5- SÖZÜNÜ YERİNE GETİRME

Toplu halde yaşayan insanların, bu yaşantılarını, düzenli devam ettirbilme leri için, uymakla yükümlü oldukları bazı kurallar vardır. Bu kurallardan biri, belki de en önemlisi, fertlerin birbirlerine karşı vermiş oldukları sözü yerine getirmeleridir. Toplum düzeninin sarsılmaması için gerekli olan bu kuralın önemine dikkatlerimizi çeken atasözlerimiz şöyledir:

- Söz namustur. (1)
- İnsan ikrarından, hayvan yularından çekilir. (2)
- Sözünden dönen namerttir. (3)

Bu atasözleri şu ayetlerden etkilenererek söylenmiş olabileceği kanaatindeyim.

" Ahdinizi yerine getiriniz. Çünkü ahdinizden mesulsünüz". (4)

Ayrıca; " Yapmayacağınız sözü niçin söylersiniz". (5)

- Tükürdüğünü yalamaz. (6) Atasözü de:

" Başkasına verdiği birşeyi geri alan kimse, kustuğunu yiyen (köpek) gibidir". (7) Hadisinde alınmış olabilir.

- Söz ağızdan çıkar. (8)

verilen sözden dönmemek gerektiğini bildiren bu atazösü ile doğrudan ilgili olan bir hadis-i şerif şöyledir:

1- Soykut, 114

2- Aksoy, 294

3- Soykut, 114

4- İsrâ, 34

5- Saff, 2

6- Tülbentçi, 523

7- Buhârî, hibe, B. 14; Müslim, hibat, H. 1

8- Aksoy, 383

" Vadetmek borçlanmak gibidir. Söz verip sonra sözünden dönen kimseye yazıklar olsun". (9)

Cemiyeti meydana getiren fertler dürüst ve güvenilir olursa, elbette ki yaşadıkları toplumda düzenli, güvenilir bir toplum olur. Cemiyet içinde yaşayan fertler, birbirlerine karşı vermiş oldukları sözleri yerine getirmezlerse, bu hareketleri zamanla alışkanlık haline gelebilir. Ve karşılıklı güven duygusu ortadan kalkabilir.

Toplumun en küçük birimi olan aile de, çocuk eğitimi için ilk faktör olan anne ve babanın bu hususa çok büyük önem göstermeleri gerekir. Aksi halde çocuğa karşı güven duyguları sarsılır.

Ayrıca, ebeveyn çocuklarına karşı yerine getirebilecekleri vaadlerde bulunmalı, yerine getirilmesi kendileri açısından mümkün olmayan vaadlerde bulunmamalıdır.

Cemiyet içinde bilhassa iyiliği tavsiye, kötülükten alıkoyma görevi güven ortamına bağlı olarak yerine getirilebilir. güven duyulmayan insanların tebliği, insanlar arasında ters etki yapar ve kendinden uzaklaştırır. Ferdin, yerine getiremeyeceği şeyleri söylemesi onu yalan söylemeye mecbur bırakır. Zaten, çok vaadlerde bulunan kimselerin toplum içinde, gerçek manada bir ilgi görmemesi sanırım bundandır.

6- İSTİŞARE

Tarih incelendiğinde görülür ki, İslam toplumunda, bilhassa devlet idaresinde istişarenin önemi büyüktür.

İstişare, düşüncelerin tam bir olgunluk, hürriyet ve güven içinde ortaya konulmasıdır. Sonuçta da hak ne ise ona riayet edilmesi zurettir. Bu ise toplumun her yönden huzuru ve refahı demektir. İstişare, her toplumda uyulması gereken tabî ve zarûrî bir temel ilkedir.

Toplumumuzu ilgilendiren tüm işlerde, karşılıklı istişare ve danışmanın önemi atasözlerimizde şöyle dile getirilmiştir.

- Danışan dağları aşmış, danışmayan düz yolda şaşmış. (1)
- Baş başa vermeyince taş yerinden kalkmaz. (2)
- Bin bilirsende, bir bilene danış. (3)
- Meşveret sünnettir. (4)
- Meşveretsiz yapılan şeyden hayır gelmez. (5)
- Meşveretli bilgi muvafık gelir, meşveretsiz bilgi çürük olur. (6) atasözleri şu ayet ve hadisten etkilenererek söylenmiş olabilir.

" Ki onlar rablerinin da'vetine icabet ettiler ve namazı kıldılar. Onların işleri aralarında istişare ile dir. Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan harcarlar". (7)

1- Aksoy, 211.

2- Türk atasözleri ve deyimleri, 51.

3- Aksoy, 178.

4- Soykut, 159.

5- Tülbentçi, 416.

6- Tülbentçi, 415.

7- Şûrâ, 38.

"Biriniz istişare etmeden asla bir iş yapmasın". (8)

- G6nl6ne danış. (9)

atas6z6de şu hadisten alınmıştır.

" Her ne kadar m6ftiler fetva verse de sen bir de g6nl6ne danış".
(10)

İslamın istişare emri ile insanlara en tabii olan hakları verilmiş, iş-
lerin nizam ve intizam ierisinde y6r6t6lmesi iin ferdin d6ř6ncesine
değer verilmiş ve toplumun hukuku muhafaza edilmiştir.

İslam'ın istişareye verdiği 6nemi dile getiren diğer bir ayet de ř6y-
ledir:

" O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davranın! şayet
sen kaba, katı y6rekli olsaydın, hi ř6phesiz, etrafından dağılıp gi-
derlerdi. şu halde onları affet; bağışlanmaları iin duâ et; (umuma ait)
işlerde onlara danış. Artık kararını verdiğin zaman da Allah'a dayanıp
g6ven. 6nk6 Allah, kendisine sığınanları sever". (11)

Ailenin ve toplumun işlerini istişâre ile sonulandırmaları, doğruya
erişmeleri huzurlu ve başarılı olmalarının bir sebebidir. Toplumun ida-
resinde, yapılacak olan işleri istişâre sonucu yapılmasında b6y6k fay-
dalar sağlayacaktır. 6nk6 istişâre islamın bir emridir.

8- Deylemi, H. 7683.

9- T6lbenti, 254.

10- Darimî, buyû; B. 2; M6sned, IV, 228.

11- Ali İmran, 159.

7- DİLİN ÖNEMİ

İnsan ferdî ve ictimâî ilişkilerinde daha çok konuşarak iletişim kurar.Bunu yaparken de karşısındaki bireyin sosyal ve kültürel konumunu göz önünde bulundurmak zorundadır.

Her insan konuşur, kimisi konuşur dost kazanır, kimisi konuşur düşman kazanır, kimisi de konuşun kendine güldürür. İşte bu gerçeği gören atalarımız:

- Söz gümüşse sükut altındır. (1)
- Ağızından hayır çıkmaz, bâri şer söyleme. (2)
- Dilsiz olmak çok söylemekten yeğdir. (3)
- Taâmın, kelâmın çoğundan sakın. (4) demişlerdir.

Bu atasözlerini söylerken de şu hadisten etkilenmiş olabilirler.

" Allah'a ve ahiret gününe inanan ya hayır söylesin yahut sussun".

(5)

- Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır. (6)
- Acı söz insanı dinden çıkarır, tatlı söz yılanı deliğinden. (7)
- Kişinin miktarı ((kıymeti) kelimından bellidir. (8) Atasözlerini

Şu Ayet ve hadislerden esinlenerek söylenmiş olabileceği kanaatindeyim.

" Eğer huysuz ve katı yürekli olsaydın hemen etrafından dağılıverilerdi". (9)

" Kullarıma söyle, sözüm en güzelini konuşsunlar. Sonra şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan insanın apaçık düşmanıdır". (10)

1- Aksoy, 383.

2- Tülbentçi, 33.

3- Tülbentçi, 184.

4- Soykut, 323.

5- Buhârî, edeb, B. 31; Müslim, İman, H. 74.

6- Aksoy, 393, İzzet Hamid, 43.

7- Aksoy, 108.

8- Tülbentçi, 373.

9- Ali İmran, 159.

10- İsra, 53.

Rastgele konuşmayıp dilini tutmanın önemini belirtmek için atalarımız şu sözleri söylemişlerdir.

- Selamet istersen dilini tut. (11)
- Dilini tutan başını kurtarır. (12)
- Herkesin çektiği kendi dili belasıdır. (13)

Bu atasözleri şu hadisten etkilenecek söylenmiş olabilir.

" Dilini tutan kendini kurtarır". (14)

Şu atasözleride dile sahip olmanın önemine dikkatlerimiz çekmektedir.

- Dilin pek, elin tek, belin berk tut. (15)
- Eline, beline, diline sahip ol. (16)

Tatlı söz ve güler yüz insanları eğitmede etkili bir unsurdur.

Dinimiz islam, dili kötü sözlerden korumaya ve tatlı sözlü olmaya büyük önem vermiştir.

"Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden eza gelen sadakadan daha iyidir. Allah hâlimdir. (17)

" Yarım hurma ile de olsa ateşten korunmaya çalışınız. Bunu da bulamazsanız tatlı sözle korununuz". (18)

"... Güzel sözde bir sadakadır". (19)

11-Tülbentçi, 474.

12- Tülbentçi, 184. İzzet Hamid, 27.

13- Tülbentçi, 292.

14- Tirmizi, kıyame, B. 50.

15- Gölpınarlı, 392.

16- Soykut, 250.

17- Bakara, 263.

18- Sahih-i Buharî, Terid, C. 7, S. 242-243.

19- Buharî, cihad, B. 128.

"Kardeşini güler yüzle karşılamak gibi en ufak bir iyilikle dahi olsa onu hor görme ". (20)

İnsan, asık suratlı ve acı bir dille çehresini dağıtan değil, bilakis güler yüzlü tatlı sözlü olmalıdır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki;

a) Kişi ahlâkî, fikrî ve ilmî kapasitesini konuşması ve davranışları ile ortaya koyar.

b) İnsan hangi makam ve mevkide olursa olsun, kiminle konuşursa konuşsun, daima yumuşak huylu ve tatlı sözlü olmalıdır.

c) Birey, sözlerine dikkat etmiyerek, çevresini dağıtan değil, bilakis hal ve hareketleri ile çevresinin takdirini kazanan bir kişi olmalıdır.

d) Eğitimin en etkili şartlarından biri ve hatta en başta geleni güler yüz ve tatlı sözdür.

8- HOŞGÖRÜ

İslam dini, beşerî ilişkilerde daima hoşgörülü olmayı tavsiye eder. Çünkü iyi niyet ve hoşgörü kötülük duyguların ortadan kalkmasına, sevgi ve muhabbet bağlarının kuvvetlenmesine vesile olur.

İnsanlar yaratılışlarının icabı bir toplum içerisinde yaşamak zorundadırlar. Her toplumda değişik görüş ve düşüncede insanlar olabilir. Bu insanlar genel ahlak kurallarına uygun davrandıkça, kanun ve yasaları ihlal etmedikçe, onları kınamaya, horlamaya, baskı altına almaya hiç kimsenin hakkı yoktur.

- Kendi gözündeki merteği görmez, başkanın gözünde saman çöpü arar. (1)

- Gül dikensiz olmaz. (2)

- İnsanoğlu kusursuz olmaz. (3)

- Kusursuz kul olmaz. (4)

- Kusursuz dost arayan dostsuz kalır. (5)

Atasözleri sanırım bu gerçeği dile getirmek için söylenmiş olabilir.

Atalarımızda bu sözlerini söylerken şu ayet ve hadislerden etkilenmiş olabilirler.

" Eğer sen huysuz ve katı yürekli olsaydın hemen etrafından dağılıverirlerdi". (6)

" O takva sahipleridir ki, bollukta da darlıkta da Allah (c.c.) için harcarlar. Öfkelerini yenerler ve insanları affederler. Allah güzel davranışta bulunanları sever". (7)

1- Levent, 168, İzzet Hamid, 53.

2- İzzet Hamid, 57.

3- İzbudak, 17.

4- Tülbentçi, 394.

5- Aksoy, 337.

6- Ali imran, 159.

7- Ali imran, 134.

" Bütün insanlar hata yaparlar". (8) hadisi de insanların hata yapmaya meyl olduklarını vurgulamaktadır.

Yukarıda zikredilen atasözleri, insanların her zaman hata yapabileceğini belirterek, bu yüzden basit kusurların büyütülmemesi gerektiğini dile getirmektedir. Ayrıca insanın kendi kusurlarını da büyütmemesi gerektiği, Allah'a ve insanra karşı işlenmiş olan kusurların, yine kişinin kendi özür dilemesiyle affedileceğine işaret edilmektedir.

- Aman dileyene kılıç kakmaz. (9) atasözü de;

" Bir adam canını korumak için senden aman dilerse onu öldürme". (10) Hadisinden etkilenerik söylenmiş olabileceği kanaatindeyim. Ayrıca:

- Af husumetin kılıcıdır. (11)

- Küçük suç işler büyük bağışlar. (12)

- İnsan beşer bazan şaşar. (13)

- Kul hatasız olmaz, hata tevbesiz olmaz. (14) atasözleri;

"Her kim sabreder öç almayıp bağışlarsa işte bu hareket büyüklerin kârıdır". (15)

Yapılan hatalar bazan şahsi olur. Bazan da toplumsal olur. Yapılan hata veya kusur, şayet toplumu ilgilendiriyorsa, onu hoşgörmek veya affetmek bir şahsın işi değil,

8- Tirmizî, kıyame, b. 49; İbn mace, Zühd, B. 30.

9- Aksoy, 139.

10- İbn mace, diyat, B. 33; Müsned, IV, 20-22.

11- Türk atasözleri ve deyimleri, 10.

12- Halk dilinden.

13- Aksoy, 292.

14- Tülbentçi, 386.

15- Şûrâ, 43.

Bilakis toplumun işidir. Nitekim Hz. Aişe (R.A) de, Hz. Peygamberin hoş-görüsünü anlatırken kimseyi incitmediği, kimseden intikam almaya kalmadığını belirten rivayetlerinde; " Hz. Peygamber (S.A.V) Cihad haricinde hiçbir kimseye, (ne kadın ne de erkek) eliyle vurmadı. Kendisine isabet eden hiç bir zarardan dolayı mücrimden intikam almadı. Meğer Allah'ın hürmeti ayaklar altında ezilmiş olsun. O zaman Allah için ondan intikam alırdı". (16)

Toplumun bir ferdi olarak meğer karşımızdaki insanda gördüğümüz bir hata bizde de varsa onun hatasını ifşa etmeye hakkımız yoktur. Çünkü böylesi bir durumda yapacağımız ikazlar zaten tutulmacaktır. Bize düşen, önce kendi hatalarımızı düzeltip, sonra da diğer insanlarda gördüğümüz benzeri hataları düzeltmeye çalışmaktır.

Fertlerin, kendilerine karşı yapılmış olan hataları hemen cezalandırma yoluna gitmeyip affetmesi kişinin olgun bir karaktere sahip olduğunu gösterir.

Atalarımız bu konuda şu atasözünü ne güzel ifade etmişlerdir.

-iyiliğe iyilik her kişinin kârı kötülüğe iyilik er kişinin kârı. (17)

Bu atasözüne kaynak olarak şu ayetleri gösterebiliriz.

" Her kim sabreder, öç almayıp bağışlarsa, işte bu hareket büyüklerin kârıdır. (18)

16- Riyazü's-salihîn, C. 2, S. 65, H. 647.

17- Aksoy, 300.

18- Şûrâ, 43.

" İyîğın karşılığı ancak iyilik değıl midir". (19)

"Bu dünyada iyi davrananlara iyilik vardır". (20)

Fertler arasındaki karşılıklı ilişkilerde daima hoşgörülü olmak şahsa hiçbirşey kaybettirmez. Bilakis çok şeyler kazandırır.

Bu dünyada hata yapan da, hatayı affedecek olanda insanoğıluna göre, affedilecek derecede olan bir kusur zaman içinde affedilmelidir. Eğer insanlar hata yapmayacak kadar mükemmel olsalardı o zaman af ve hoşgörünün bir kıymeti olmazdı.

19- Rahman, 60.

20- Nahl, 30.

9- SABIRA TEŞVİK

Sabır, kelime manası olarak; acıya katlanmak, tab'a (insanların yaradılışına) mülayim gelmeyen hallere karşı telaş göstermeden mukavemet etmektir. (1) Başka bir ifadeyle; Sabır, nefsin iyi bir iş yapmak veya fenalıklardan kaçınmak için acıya meşakkate tahammül kuvvetidir. (2)

Sabır, hayatın her safhasında insanların karşılaştıkları bir olaydır.

Konu ile ilgili olarak yazılı kaynaklarımızda, değişik ifadelerle çok sayıda atasözü vardır.

- Belaya sabır gerek. (3)

- Belaya sabreden ecrini alır. (4)

- Belaya sabretmektedir âlemde hüner. (5)

Bu atasözlerini şu ayet ve hadisten etkilenerek söylenmiş olabileceği kanaatindeyim.

"And olsun ki, sizi biraz korku, açlık, mallardan ve canlardan biraz azaltmakla imtihan eder, deneriz". (6)

" Sabır ancak belaya ilk uğranıldığında gösterilmelidir". (7)

İnsanlar yaşamları boyunca zaman zaman çeşitli üzücü olaylarla karşılaşabilirler. Örneğin çok sevdiği, kendisine ümit bağladığı birini kaybedebilir, maddi yönden büyük zarara uğrayabilir.

1- Ö. N. BİLMEN, Büyük İslam İlmihali, Bilmen yay. İst. 1990, S. 500.

2- M.Hamdi YAZIR, Elmalı, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Neşriyat, İst. 1982, C. 9, S. 6081.

3- Tülbentçi, 104,

4- Tülbentçi, 104.

5- Tülbentçi, 104.

6- Bakara, 155.

7- Buhârî, cenâiz, B.32; Müslim, cenâiz, H.15.

Bu tür olaylar Allah'ın bir taktiri sonucudur. Böyle haller karşısında sabredip, takdiri ilahiye boyun eğmeli ve ecrini Allah'tan beklemelidir.

" Allah-ü taâlâ:bir mü'min kulumun dünyada sevdiği dostunu aldığı zaman o kimse sabredip Allah'tan ecir beklerse onun mükafatı cennettir". (8) Hadis-i de:

- Sabır acıdır meyvesi tatlıdır. (9) Atasözüne kaynak olarak alındığı kanaatındayım.

- Sebreden derviş, muradına ermiş. (10)

- Sabreyle işine, hayır gelsin başına. (11)

- Sabırla koruk helva olur, dut yaprakğı atlas. (12)

- Tekkeyi bekleyen çorbayı içire. (13)

Atasözü şu ayetlerden esinlenerek söylenmiş olabilir.

" (Rasülüm) şu sözümü söyle: Ey inana kullarım, Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır. Allah'ın yarattığı yeryüzü geniştir. Yalnız sabredenlere mükafatları hesapsız verilecektir." (14)

" Bir işe karar verdiğinde Allah'a tevekkül et. (15)

- Allah sabırlı kulunu sever". (16) Atasözü :

"... Allah sabredenleri sever". (17)

Ayetinden alınmıştır.

8- Riyazü's- Salihîn, C. I. S. 65.

9- Aksoy, 371.

10- Aksoy, 371.

11- Aksoy, 371.

12- İzzet Hamid, 45.

13- Aksoy, 349.

14- Zümer, 10.

15- Âli imran, 159.

16- Aksoy, 135, İzzet Hamid, 45.

17- Âli imran, 146.

- Şükür nimet artırır. (18) Atasözü

"... Allah şüredenleri mükafatlandıracaktır". (19)

"... Biz şükredenleri mükafatlandıracağız". (20)

Ayetlerinden etkilenererek söylenmiş olabileceği kanaatindeyim.

- Sabrın sonu selamettir. (21) Atasözü

" İşte onlar sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makamı ile mükafatlandırılacaklar. orada hürmet ve selamla karşılanacaklardır. (22) ayetinden etkilenebilir.

Netice olarak diyebiliriz ki; insanların yaşamlarının tüm safharında sabır uyulması gereken etkili bir unsurdur. Ayrıca, birinci derecede eğitimi olarak anne ve babanın, çocuklarını yetiştirmede gösterdikleri uzun bir çaba onların sabrının bir sonucudur. Çünkü çocuğun doğumundan, olgunluk yaşa gelinceye kadar uzun bir süre sabırlık bir eğitim gerektirir.

18- Tülbentçi, 502.

19- Ali imran, 144.

20- Ali imran, 145.

21- Aksoy, 371.

22- Furkan, 75.

10- KOMŞULUK İLİŞKİLERİ

Toplu halde yaşayan insanların, aileden sonra hukukuna en çok riayet edecekleri kişiler komşularıdır. Nasıl ki, ailenin huzuru, fertlerin karşılıklı anlayış, sevgi ve saygısına bağlı ise, toplumun huzurunda komşuların karşılıklı anlayış ve hoşgörüsüne bağlıdır.

Komşuluk ilişkilerini önemine işaret eden bir çok hadis ve âyet mevcuttur. Yine bunun yanında çok sayıda atasözü vardır.

- Etme komşuna gelir başına. (1) Atasözü şu ayet ve hadisten etkilenecek söylenmiş olabilir.

" Allah'a ibadet edin ve ona hiç bir şeyi ortak koşmayın. Anaya- baya, akraba'ya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaş'a, yolcuya ve maliki bulduğunuz kimselere iyilik ediniz". (2)

Ebu Hüreyre (R.A) den nakledilen bir hadiste Rasulullah (S.A.V) üç defa

- " Vallahi Mü'min olmaz" diye tekrarladığını işittim.
- " Ya Rasulullah , kim, mü'min olamaz diye sordum.
- " Şerrinden komşusu emin olmayan kimsedir."

buyurdu. (3)

- Gülme komşuna gelir başına. (4) Atasözü

" Kardeşinin musibetine sevinme. Olabilir ki Allah onu o musibetten kurtarır (ona rahmetiyle muamele eder) de seni o belaya düşürsün". (5)

Anan atan kim, yakın komşum. (6) Atasözü de;

Şu hadisten etkilenecek söylenmiş olabilir.

Hiz. Peygamber (S.A.V) " Cibril bana durmadan komşuya iyilik yapmayı tavsiye etti. Bu sıkı tavsiyeden komşuyu komşuya varis kılacağını zannettim". (7)

1- Tülbentçi, 229.

2- Nisa, 36.

3- Buhârî, edeb, B. 29.

4- Aksoy, 266.

5- Tirmizî, kıyame, B. 54.

6- Şentürk, 182.

7- Buhârî, edeb, B. 28.

- Komşuda pişer bize de düşer. (8)
- Komşudaki koyun aşın yedi eve faydası vardır. (9)
- Komşu komşunun külüne muhtaçtır. (10)

Atasözleri şu hadislerden etkilenerek söylenmiş olabileceği kanaatindeyim.

" Bir çorba pişirdiğin zaman suyunu biraz fazla koy ve ondan komşularına ver". (11)

" Komşusu açken tok duran bizden değildir". (12)

- Ev alma komşu al. (13) Atasözü

" Mü'minler vücudun uzuvları gibidir. Onlardan birisi rahatsız olunca vücudun diğer uzuvları da ızdırap duyar". (14)

Hadisinden etkilenmiş olabilir.

Toplu halde yaşayan insanlar olarak aileden sonra hak ve hukuka en çok riayet edilmesi gerekenler, yana yana yaşayan komşulardır. Nasıl ki alienin huzuru, fertlerin karşılıklı yardımı, anlayış, saygı ve sevgisine bağlı ise, komşuluk ve toplumun huzuru da komşuların karşılıklı muhabbetine bağlıdır.

8- Aksoy, 326.

9- Aksoy, 326.

10 Aksoy, 327.

11- Müslim, birr, H.142-143; Tirmizî, Et'ime, B. 30.

12- Buhârî, ahlak hadisleri, I. 125.

13- Aksoy, 251.

14- Buhârî, edeb, B. 27.

C- ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

1- ÇALIŞMAYA TEŞVİK

Kişinin elinin emeğini yemesi kadar tabii ve güzel bir şey yoktur. Alın terini yemek kıymetli ve tatlı olur. Emeksiz kazanılan servet çabuk biter.

Şu atasözleri kanunun önemini dikkatlerimizi çekmektedir.

- Çalışmak ibadetin yarısıdır. (1)

Atasözü şu ayetten etkilenecek söylenmiş olabilir kanaatindeyim.

" Namaz bitince yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin Allah'ı çok zikredin, umulur ki kurtuluşa erersiniz". (2)

- Emeksiz yemek olmaz. (3)

- Yatan aslandan gezen tilki yeğdir. (4)

- Ağustosta gölge kovan zemberide karnın avar. (5)

- Yazın başı pişenin kışın aşı pişer. (6)

- Hareket olmayınca bereket olmaz. (7)

İnsanları çalışmak teşvik için söylendiğini inandığımız bu atasözleri şu ayet ve hadisten etkilenecek söylenmiş olabileceği görüşündeyim.

" Bilinsin ki insan için kendi çalışmasından başka birşey yoktur". (8)

" İnsan elinin emeğinden daha hayırlı bir taam yememiştir.

Allah'ın Peygamberi Davut (A.S) da kendi elinin emeğini yedi. (9)

1- Türk atasözleri ve deyimleri, 77.

2- Cuma, 10.

3- Aksoy, 242.

4- Aksoy, 415.

5- Aksoy, 121.

6- Aksoy, 417.

7- Tülbentçi, 275.

8- Necm, 39

9- Buhâri, Buyu, 15.

- Gezen kurt aç kalmaz. (10) Atasözü;

" Yeryüzünde yaşayan bütün canlıların rızkı ancak Allah'a aittir".

(11) Ayetinden etkilenecek söylenmiş olabilir.

- Terlemeden para kazanılmaz, solumadan can verilmez. (12)

- Terlemeden ücret alınmaz. (13) Atasözleri de şu hadisten esinlenerek söylenmiş olabilir.

" İşçinin ücretini alın teri kurumadan veriniz. (14)

Ayrıca şu hadiste insanın çalışmaya teşvik açısından kaynak olarak alınmış olabilir.

" (Sizden biriniz urganını alıp) arkasına odun demeti yükleyip getirerek odunu satması ve (alın teriyle) bu kazancından dolayı Allah'ın onun yüzü (suyu) yu (namerd önüne dökülmekten) esirgemesi, elbette bu (afif) kimse için halktan istemekten çok şerefli dir. (kim bilir?) onlar (da) ya verirler, (minnet altına girer), yahut vermezler, (zilletini çeker). (15)

Alışmaya teşvik konusunda sabah erken kalkmanın önemi şu atasözleri ile dile getirilmiştir.

- Erken kalktım işime, şeker kattım aşıma (16)

- İyi ve kâmil insanı güneş uykuda görmez. (17)

- Erken kalkan aldanmamış. (18) Atasözleri de şu hadisten etkilenecek söylenmiş olabileceği kanaatindeyim.

" Sabah uykusu rızka mani olur". (19)

10- Aksoy, 260.

17- Tülbentçi, 327.

11- Hud, 6.

18- Tülbentçi, 221.

12- Tülbentçi, 516.

19- Müsned, C. I, S. 73.

13- Tülbentçi, 516.

14- Camiu's-sağır, C. I, S.146.

15- Sahih-i Buhârî Tecridi sarîh Terc. C. 5, S. 262.

16- Aksoy, 245.

- Zahmet çeken rahat bulur. (20)
- Zahmetsiz rahmet olmaz. (21)
- Her bir üsrün (zorluğun), bir yüsrü (kolaylığı) vardır. (22)

Özellikle sonuncu atasözü kelime kelime tercüme edilirse şu ayeti kerimeden alındığı anlaşılır.

" Şüphesiz her üsrün bir yüsrü (yani her zorluğun bir kolaylığı vardır.)" (23)

Ayrıca bu atasözüne kaynaklık eden hadis-i şerifte şu şekildedir.

" Zafer sabırla kazanılır. Rahat ve huzur ancak sıkıntıya katlanarak elde edilir. Şüphesiz her zorluğun bir kolaylığı vardır". (24)

Bir toplumda emek sarfederek, alış-veriş yaparak, ziraat, sanat ve çeşitli yollardan elde edilen kazanç insanlar arası münasebetler bakımından oldukça önemli bir yer tutar. İnsanların bu tür faaliyetleri en hafifinden en ağırına kadar tümüyle çalışmaya dayanır. Çeşitli atasözlerinde de ifade edildiği gibi islam çalışmayı ibadet olarak kabul etmiştir.

İnsanlar çalışırken bir takım kurallara uymak durumundadırlar. Şöyle ki:

- Kişi çalışırken sağlığına dikkat etmeli,
- Kazandığına kanaat göstermeli,
- Planlı ve programlı bir çalışma yapmalı,
- Çalışma esnasında vaktini iyi değerlendirmeli,
- İşi ehil olana tevdi etmeli,
- İnsanların tecrübelerine değer vermelidir.

20- Tülbentçi, 573.

21- Aksoy, 427.

22- Tülbentçi, 282.

23- İnşirah, 5-6.

24- Müsned, C. I, S. 307-308.

2- KANAAT

Kanaat, takdir olunana razı olarak, az şeyle yetinmek, aşırı hırs ve istek peşinde koşmamak gibi anlamlara gelir. Ancak kanaati yanlış yorumlamamak gerekir. Kanaat, az şeyle yetineceğim diyerek çalışmayı ve kazanmayı terk edip miskin miskin oturmak anlamına gelmez. Bilakis kanaat, elindeki imkanları sonuna kadar kullanarak ve değerlendirerek, daha fazlasını elde edeceğim diyerek gayrı meşru yollara sapmadan, helalinden kazanmış olduğu mallar üzerinde tasarrufa giderek, azını harcamakla yetinmektir. Hülasa olarak, Allah'ın ihsan ettiği nimetlere şükredebilmektir. Çünkü şükürün olmadığı yerde çok mal biriktirme hırsı başlar.

- Aza kanaat etmeyen çoğu bulamaz. (1)
- Kanaat gibi devlet olmaz. (2)
- Azıcık aşım ağrısız başım. (3)
- Kanaat en büyük saadettir. (4)

Atasözleri şu hadisten esinlenerek söylenmiş olabilir.

" Müslüman olup, yetecek kadar malı olan ve Allah'ın verdiği kanaat eden kimse felah bulmuştur." (5)

Ayrıca şu ayeti de bu atasözlerine kaynak olarak alabiliriz.

" Allah rızkı kullarından dilediğine bol bol verir, dilediğine de kısar. Şüphesiz Allah herşeyi hakkıyla bilendir." (6)

1- Tülbentçi, 85.

2- Aksoy, 305.

3- Türk atasözleri ve deyimleri, 45.

4- Acaroğlu, 489.

5- Riyazü's-salihin, C. I, S. 555.

6- Ankebut, 62.

- Kanaat servettir. (7)

- Kanaat tükenmez hazinedir. (8)

Atasözlerine şu ayet ve hadisleri kaynak olarak gösterebiliriz.

" Bilmiyorlar mı ki Allah, rızkı dilediğine bol bol verir, dilediğinden de kısar. Şüphesiz bunda inanan bir kavim için ibretler vardır". (9)

" Gerçek zenginlik mal çokluğu değil, kalp zenginliğidir". (10)

İnsanların yaratılıştan mal biriktirmeye hırslı olduklarını beyan eden hadis şöyledir:

" Adem oğlunun iki dere dolusu malı olsa bir üçüncüsünü ister. Adem oğlunun (muhteris) gönlünü topraktan başka birşey dolduramaz. Şu kadar ki (ihtirastan nefret edip) tevbe eden kişinin tevbesini Allah kabul eder". (11)

Hülasa olarak diyebiliriz ki, kanaat asla miskinlik ve tembellik olarak değerlendirilmemelidir. Kanaat, Allah'ın ihsan ettikleri ile yetinerek şükretmek ve ihtirastan arınmak olarak anlaşılmalıdır.

Bu kısa değerlendirmemizden yola çıkarak diyebiliriz ki;

- Kişi, Allah'ın kendisi için takdir etmiş olduğu rızka şükredip rıza göstererek hamd etmelidir. Nasıl olsa Allah rızkımı takdir etti düşüncesi ile de miskin miskin yatmamalıdır.

- Birey, maddi yönden kendisine üstün olana bakıpta özenmeli, kendinden aşağı olanlara bakıp haline şükretmelidir.

- İnsan ancak, güzel ahlakta ve ilimde kendinden üstün olanlara özenmeli, onlara yetişmeye çalışmalı, bu uğurda çaba safetmelidir.

7- Tülbentçi, 334.

8- Tülbentçi, 334.

9- Zümer, 52.

10- Riyazü's-Salihîn, C. I. S. 554.

11- Sahih-i Buhari Tecridi sarih Terc. C. 12, S. 183.

3- İŞİ EHLİNE VERMEK

- Akılsız başın cezasını ayaklar çeker. (1)
- Akıllıyı arkada tutma, akılsızı kılavuz emte. (2)
- Başını acemi berbere teslim eden, cebinden pamuğu eksik etmez.

(3)

- Emaneti ehline vermenin önemini dile getiren bu atasözlerinin şu ayet ve hadislerden etkilenererek söylenmiş olabileceği kanaatindeyim.

" Gerçekten Allah size emanetleri ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletli hükmetmenizi emrediyor. Allah size ne kadar öğütler veriyor. Şüphemiz Allah herşeyi işitici ve herşeyi görücüdür". (4)

Meclisin birinde Rasulullah (S.A.V) söz söylerken bir arabî gelip, "kıyamet ne zamandır" diye sordu. Rasulullah (S.A.V) sözünü kesmeyip devam buyurdu. Oradakilerden kimi arabinin ne dediğini işitti ama sulinden hoşlanmadı. Kimi de belki işitmedi diye hükmetti. Nihayet Rasulullah (S.A.V) sözünü bitirince; "o kıyameti soran nerede" buyurdu. Arabi "İşte ben ya Rasulullah" dedi. Bunun üzerine ; "Emanet zayi edildimi kıyamete intizar et" buyurdu. Yine arabî, "emaneti zayi etmek nasıl olur" dedi. "İş ehil olmayana verildimi kıyamete intizar et" (5) buyurdu.

1- Aksoy, 127.

2- Türk atasözleri ve deyimleri, 17.

3- Aksoy, 171.

4- Nisa, 58.

5- Buhârî, iltm, B. 2.

- Emanete hıyanet olmaz. (6) Atasözü

" Emanet ile hıyanet bir arada durmaz". (7)

" Kendisine güvenilmeyenin imanı yoktur. (8)

Hadislerinden alınmış olabilir.

Toplumları ileri, mütekamil seviyeye ulaştıracak vasıtaların en önemlilerinden biri, işin, ehil olanlara verilmesidir. Bu esasa önem verildiği sürece bütün insanlık huzur içinde yaşar.

Her insana yüce yaratıcı tarafından bir takım emanetler yüklenmiştir. Bu emanetler kişinin akli ve bedenî kapasiteleri göre değişir.

Bu emanetleri muhafaza etmek her müslüman için dini bir vebidir. Emanete riayet etmeyen islamda münafık olarak nitelendirilmiştir.

İnsanın kendi şahsı için Allah'ın vermiş olduğu emanetleri vardır ki, sıhhatini koruması, yiyip-içme, istirahat etme, aile efradını koruma, ırz ve namusunu koruma v.b. gibi emanetlerdir. Birde topluma ait emanetler vardır ki, bunların muhafazası hem devletin ve hemde fertlerin üzerine düşen sosyal bir görevdir.

Devlet ve millet işlerinin ehil olmayan ellere geçmesi, o milletin çöküşü demektir. Bu yüzden toplumun her ferdi, bu görevlerin ehil olanlara verilmesi konusunda gayret sarfetmelidirler.

Netice olarak diyebiliriz ki, devlet idaresinin en alt kademesinde en üst kademesine kadar tüm görevlerde iş ehil olanlara verilmelidir. Eğer ehil olan biri bulunamazsa o zaman toplum kabahati kendinde aramalıdır. Bunun yolu da toplumun en küçük birimi olan aile eğitimi ile başlar. Temeli sağlam olan bir toplumun çatısı sağlam olur kaaatindeyim.

6- Tülbentçi, 217.

7- Müsned, C. II, S. 394.

8- Müsned, C. III. S. 135.

4- SORUMLULUK

Ayet ve hadislerde olduğu gibi bazı atasözlerimizde de sorumluluğun ferdi olduğunu bildiren ifadelerin yanında bazen bu sorumluluğun ictimâî olduğunu bildiren hükümlerde vardır.

- Her koyun kendi bacağından asılır. (1)

- Alinin günahı veliden sorulmaz. (2)

Atasözleri şu ayetten etkilerek söylenmiş olabilir.

"Kimse kimsenin günay yükünü taşımaz". (3)

- Allah kulunun götüreceği kadar verir. (4)

- Allah dağına göre duman (kar) verir. (5)

- Atasözleri de;

" Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler...". (6) Ayetinden esinlenerek söylenmiş olabileceği kanaatindeyim.

- Yaş, ile kuru birlikte yanar. (7)

- Yaş yanında kuru yanar. (8)

- Kurunun yanında yaşda yanar. (9) atasözlerinde;

" Aranızda yalnız zalimlere erişmekle kalmayacak fitneden sakının. Allah'ın azabının şiddetli olduğunu bilin". (10)

Ayeti örnek almış olabileceği gibi, şu hadisde örnek alınmış olabilir.

1- Aksoy, 281, İzzet Hamid, 5.

2- Soykut, 99.

3- En'am, 164.

4- Tülbentçi, 50, İzzet Hümid, 28.

5- Soykut, 218.

6- Bakara, 286.

7- Tülbentçi, 552.

8- Tülbentçi, 552.

9- Aksoy, 336.

10- Enfal, 25.

" Ümmetim içerisinde kötü haller görölmeye başlayınca Allah kendi katından onların hepsine azab gönderir. Bu durumda diğer insanların başına gelen musibet iyi insanların başına da gelir. Daha sonra iyi insanlar Allah mağfiretine ve rızasına mazhar olurlar". (11)

Bir binanın temeli sağlam olursa çatısı da sağlam olur. Toplumun huzur ve sükûnu o toplumun temelini oluşturan Ailenin sağlam olmasına bağlıdır. Toplumda üyelerin mutlu, uyumlu olmaları, iş hayatında başarılı olabilmeleri için gösterilecek eğitim, onların bir bütün halinde ele alınıp, her yönden dengeli bir seviye de geliştirilmeleri gerekir. Bu sorumluluk, eğitim kurumlarından önce ailenin üzerine düşen alsî bir görevdir. Çocuğu dünya'ya getirdikten sonra, onun sağlığı, büyümesi ve iş hayatını sağlamak ailenin üzerinde din eğitimi sorumluluğunu kaldırmaz. Aile de din eğitimi yeterince alamayan ferdin, vatana ve millete karşı duyacağı sorumluluk hissi tam gelişmez.

5- İNSANI TANIMADA DIŞ GÖRÜNÜŞ

- İnsan olacağı içinde, hayvanın olacağı dışında. (1)
- Dibi görünmeyen sudan geçme. (2)
- Adamın yere bakanından, suyun sessiz akanından kork. (3)
- İnsanla kitabın dışına aldanma içine (içerisine) bak. (4)
- İçi beni yakar, dışı eli (herkesi). (5)

İnsanların, karşılaştıkları kişilerin, dış görünüşlerin aldanmamalarını tavsiye babında söylenmiş olan bu atasözlerinin kaynağını şu hadis teşkil edebilir.

" Allah isizin kalibınıza ve suretinize değil de kalbinize bakar". (6)

- Adam iş başında belli olur. (7)
- Adamın iyisi alış verişte belli olur. (8)

Atasözleri şu ayetlerden esinlenerek söylenmiş olabilir.

" De ki: Herkes, kendi miraç ve meşrebine göre iş yapar. Bu durumda kimin doğru yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi bilendir". (9)

1- Aksoy, 293.

2- Aksoy, 221.

3- Aksoy, 115.

4- Soykut, 119.

5- Soykut, 119.

6- Riyazü's-salihîn, C. I, S. 9.

7- Aksoy, 116.

8- Aksoy, 115.

9- İsra, 84.

Allah'ü teâlanın değer ölçüsü ile insanların değer ölçüsü farklıdır. Kalıbı, kıyafeti yerinde olan biri üzerimizde iyi tesir bırakabilir. Halbuki Allah'ın bizim yüzümüzün güzelliğine, boyumuzun endamlı duruşuna göre değil, kalplerimizin temiz ve ibadetlirimizin mükemmel oluşuna göre değer vermektedir.

Netice olarak diyebiliriz ki, "iyi" veya "kötü" şeklindeki değer hükümlerimizi sağlam birer zemine dayandırmak zorundayız. Makam, mevki, soy, soy, mal-mülk gibi idrakımızı yanıltan gözümüzü boyayan aldatmacalara kapılmamalıyız.

6- BORÇ ÖDEMEK

Ödünç alınan paranın ve malın, zamanı gelince mutlaka ödemesini ve iade edilmesini dile getiren bir çok atasözü vardır. Bunlardan bazıları ve en çok kullanılanları şunlardır:

- Borç yiyen kesesinden yer. (1)
- Borç yığdın kamçısıdır. (2)
- Borç iyi güne kalmaz. (3)
- Borçlunun duacısı alacaklıdır. (4)
- Borçsuz çoban yoksul beyden yeğdir. (5)

Ataszöleri de; " Emanet geri verilir, ödünç alınan mal iade edilir, Borç ödenir, kefil borçlanmış olur". (6)

Hadisinden etkilenererek söylenmiş olabilir.

Ayrıca şu hadis de aşağıda kaydedeceğimiz atasözlerine kaynak olarak alınmış olabilir.

" Sizin en hayırlınız borcunu en güzel şekilde ödeyeninizdir". (7)

- Borcun iyisi vermek, derdın iyisi ölmek. (8)
- Borç ödemekle, yol yürümekle tükenir. (9)
- Borç vermekle, yol yürümekle tükenir. (10)

Toplum içinde fertlerin, ihtiyaçları durumunda başlarından almış oldukları aynî ve naklî emanetleri zamanı gelince eda etmeleri insanlara dinî bir vecibedir. Borçlunun borcunu zamanı gelince ödemesi yine toplum içinde tesanûd ve güvenin devamı demektir.

1- Aksoy, 189.

8- Aksoy, 187.

2- Aksoy, 189.

9- Aksoy, 188.

3- Aksoy, 187.

10- Aksoy, 189.

4- Aksoy, 188.

5- Aksoy, 188.

6- Tirmizî, buyû, B. 39; Ebu Davud, buyû, B. 88.

7- Tirmizî, buyû, B. 73; Nesai, buyû, B. 64.

SONUÇ

Araştırmamızda görüldüğü üzere Türk atasözlerinin ortaya çıkışında Ayet ve Hadislerin büyük etkisi olmuştur. Her atasözünün de Ayet ve Hadislerden alındığı iddasında değiliz. Çünkü milletimizin hayatla iç içe oldukları için, din terimlerle ve dini kaynaklarla sınırlı kalmayıp, hayatın her safhasından etkilenerek atasözlerini dile getirmişlerdir.

Atasözlerinin, büyük kültür birikiminin sonucu olarak ortaya çıktığı muhakkaktır. Her atasözü insanların olumlu veya olumsuz yönlerini yansıtır ve her biri bir tecrübeye dayalı olarak ortaya çıkar. Toplum içinde yaşayan insanların çeşitli karakterlere sahip oldukları da bir gerçektir.

O halde Atasözlerimiz, milli kültürümüzün vazgeçilmez bir parçası olarak, insanlarımızın iyi veya kötü yönlerini aksettirmede bir ayna görevi yapmaktadır.

İslam kültürünün temel taşı olan Âyetler ve Hadisler yanında atasözlerimizde şahsiyetimizi oluşturan unsurların başında gelir. İslam kültürünün temeli olan Âyet ve Hadisler, atalarımızın müslüman olduktan sonra, onları İslamla iç içe yaparak yaşantılarına çekil düzen vermelerini sağlamıştır. Konuşmacılar, hatipler de etkilemek için atasözlerinden en fazla yararlanan kimselerdir.

İnsanlar hangi coğrafi bölge ve hangi iklimde yaşarlarsa yaşasınlar, hayatlarının bir parçası olan tecrübe her yerde aynı sonuçları verebilir. Bu gerçek Âyetler ve Hadislerde olduğu gibi atasözlerimizde de dile getirilmiştir. Âyetler ve Hadislerle atasözleri arasındaki bu uygunluk sık sık görülmektedir.

İşte bu uygunluğun bir bir tesadüf eseri olarak mı yoksa bir etkilenme sonucu olarak mı ortaya çıktığını iyi tesbit etmek gerekir.

Bu araştırmamızda pek çok Türk atazünün, gerçek metin, gerekse muhteva itibarıyla Âyet ve Hadislerden etkinlenmiş olduğunu gördük. Buna göre atasözlerimizin bir çoğu Âyet ve Hadislerden etkilenecek söylenmiştir. Çünkü atalarımızın müslüman olduktan sonra İslam kültüründen etkilenecek, islâmı konuşup islâmı yaşar hale gelmişlerdir. Zaten bir çok atasözümüzde dinî terimler aynen geçmektedir.

Biz bu araştırmamızda da Âyet ve Hadislerin atasözlerimizi nasıl etkilediğini sergilemeye çalıştık. Ancak zayıf ve mevzu hadislere yer vermedik.

Araştırmamızın asıl amacı, hangi atasözlerimizin hangi Âyet ve Hadislerden etkilendiğini ortaya çıkararak, islâmî kuralları daha kolay hatırlanabilir tutabilmelerini sağlamak, ayrıca Âyet ve Hadislerin muhteva bakımından halk arasında yayılmasına çalışmaktır.

Bir çok atasözünün kaynağının Âyet ve Hadisler olduğun insanlara anlatabilmek ve islama karşı meraklarını artırabilmek en büyük amamızdır.

BİBLİYOGRAFYA

- ABRAŞÎ, MUHAMMED Atiyye, Ek-Terbiyetü'l- İslamiyye ve Felâsifetühâ, Mısır-1975.
- AHMED İBN HANBEL, (V. 241, H.) Müsnedü Ahmed İbn Hanbel Çağrı yay. İstanbul-1981.
- AKSOY, ÖMER ASIM, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, İnkılap Kitabevi, İstanbul-1991.
- AYHAN, Halis, Dın Eğitimi ve Öğretimi Diy. İşl. Başk. yay. Ank.1988.
- BAŞARAN, Selman, Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri, Uludağ Üni versitesi yay. 1994.
- BİLMEN, Ömer Nasûhî, Büyük İslam ilmi hali, Bilmen yay. İst. 1990
- BUHARÎ, Ebu Abdillâh Muhammed İbn. İsmail, (V. 256. H.) Sahih-i Buhârî, Çağrı yayınları, İst.1981.
- El-Edebül Müfred (Ahlak Hadisleri Terc. A. Fikir Yavuz), I-II, İst. 1974.
- CANAN, İbrahim, Hz. Peygamber Sünnetinde Terbiye, Diy. İşl. Başk. yay. Ankara.
- ÇAPLI, Orhan, Çocukların Gençlerin Eğitimi 3. Baskı Ankara.
- DÂRİMÎ, Abdullah b. Abdırrahman, Sünen I-II, Medine 1966.
- DEMİRBAŞ, Asaf, Karakter ve Dın Eğitimi, Türkiyede I. Dın Eğitimi Semineri, İlahiyat Vakfı Yayınları.
- DEYLEMÎ, Ebu Sucâ, Sireveyn, b. Şehredar, Müsnedü'l Firdevs I-IV Beyrut 1986.
- DİN ÖĞRETİMİ DERGİSİ, M.E.B.S.B. yayınları, 16. sayı, Ank. 1988.
- DOĞAN, Lütfi, Huzur ve Saadetin Esasları, Diy. Yay. Ank. 1986.
- DUMAN, Zeki, Kur'anı Kerimde Âdâb-ı Muâşeret, Tuğra Neşriyat, İstanbul, 1992.

- EBU DAVUD, Süleyman İbn-ül-Eş'as, Es-Sicistânî El Ezdî
(V. 275. H.) Sünen-i Ebu Davud, Çağrı yay. İstanbul- 1981
- EBU ZEHRA, Muhammed, İslamda Sosyal Dayanışma (Tec.
E.R.FIĞLALI - O. ESKİCİOĞLU), İstanbul,- 1981.
- EN NESÂÎ, Ebu Abdirrahman, Ahmet İbn-ü Ali İbn-ü Şuayb,
(V. 303 H.), Es- Sünen, Çağrı Yayınları, istanbul- 1981.
- ERDİL, Kemalettin, Aile Okulu, Türkiye Diy. Vakfı Yay. Ank. 1991.
- ERSOY, M. Akif, Safahat, Diy. Yay. Ank. 1990.
- EYÜBOĞLU, Rahmi, Türk atasözleri ansiklopedisi, İstanbul-1972.
- GAZÂLÎ, Ebu Muhammed İbn. Muhammed, (V. 505 H.), İhya-u
Ulumiddin, Bedir Yayınevi, İstanbul-1975.
- GENÇ AKADEMİ DERGİSİ, 1993 Şubat sayısı.
- HAMİD İzzet, Durub-ı Emsal, İstanbul-1339.
- İBN MACE, Ebu Abdillâh Muhammed abdullah İbn. Müslim İbn
Kuteybe, (V.276 H.) Çağrı Yayınları, istanbul-1981.
- İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, Türkiye Diy. Vakfı Yay. İstanbul-1991.
- İZBUDAK, Veled, Atalar sözü, TDK. Yay. İst. 1936.
- KESKİNOĞLU, Osman, İslamda Eğitim ve Öğretim, Diyanet
Yayınları Ankara-1980.
- KUR'AN-I KERİM.
- LEVENT, İlknur, Atasözleri Sözlüğü, İstanbul-1991.
- MALİK B. ENES, (V. 179 H.), EL-Muvatta, Çağrı Yay. İst.-1981.
- MEVDÛDÎ, Ebul-Âlâ, Tefhîm'ul Kur'an, İnsan Yay. İst. 1988.
- MÜSLİM, İbn Haccâc, (V. 261 H.) Sahih-i Müslim, Çağrı Yayınları,
İstanbul-1981.
- NENEVÎ, Muhyiddin yahya b. Şeref, (V. 676 H.), Riyazü's Salihîn,
Diyanet Yayınları,1. Baskı, Ankara.
- ÖZBEK, Abdullah, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed, Selam
Yayınları, Konya, 1988.

- PAR, Arif Hikmet, Örnekli Açıklamalı Atasözleri, Serhat Yayınları, İstanbul.- 1990.
- SOYKUT, İ. Hilmi, Türk atasözleri Hazinesi, Ülker Yay. İstanbul-1974.
- SUYÛTÎ, Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, (V.911 H.) El-Camiû's-Sağır, I-II, Kahire-1953.
- ŞEKER, Mehmet, İslamcda Sosyal Dayanışma Müesseseleri, Dıy. Yay. Ank. 1991.
- ŞENTÛRK, Emine, Nazmı, Atasözlerimiz, İstanbul, 1990.
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa, (V.279 H.) , Sünen-ı Tirmizî, Çağrı Yay. İstanbul-1981.
- TÛLBENTÇÎ, Feridun Fazıl, Türk Ansiklopedileri ve Deyimler, İst.1977.
- TÛRK ANSİKLOPEDİSİ, M.E.G.B. Yay. Ankara-1962.
- TÛRK ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİ, Millî Kütüphane Genel Müd. İst.-1992.
- YAZIR, M. Hamdi (Elmalı), Hak Dini Kur'an Dili, Eser yay. İst. 1982.
- ZEBİDÎ, Zeynüddin Ahmet b. Abdillatıf, Sahih-i Buhari Tecrid-i Sarih Tercemesi, Dıy. Yay. Ankara-1987.

ATASÖZLERİ İNDEKSİ

- Acı söz insanı dinden çıkarır, tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır.-32
- Adam iş başında belli olur.-53
- Adamın iyisi alış verişte olur.-53
- Adamın yere bakanından, suyun sesiz akanından kork.-53
- Adam sormakla alım olur.-14
- Af husûmetin kılıcıdır.-36
- Ağaç yaş iken eğilir.-10
- Ağustosta gölge kovan, zemheride karnın ovar.- 44
- Ağzından hayır çıkmaz bari şer söyleme. -32
- Ah çekenin âhı kimsede kalmaz. -26
- Akıllıyı arkadan tutma, akılsızı kılavuz etme. -49
- Akılsız başın cezasını ayaklar çeker. -49
- Aktarla konuşan gülyâğı, kasapla konuşan iç yağı kokar. -15
- Allah dağına göre duman (kar) verir. -51
- Allah kulunun götüreceği kadar verir. -51
- Allah sabırlı kulunu sever. -40
- Alım olmak kolay adam olmak güçtür. -8
- Ali'nin günahı Veli'den sorulmaz. -51
- Alma mazlumun âhını, çıkar aheste aheste. -26
- Alma mazlumun âhını, yuvadan indirir şahını. -26
- Anlayana sivri sinek saz, anlamayana davul zurna az. -13
- Anan atan kım yakın komşum. -42
- Aman dileyene kılıç kakmaz. -36
- Ar eden kâr etmez. -8
- Armut ağacı elma vermez. -12
- Arpa eken buğday biçmez. -12
- Arkadaşını söyle kım olduğunu söyleyeyim. -16

Aslı ne ise, nesli de o dur. -12
Atını boz at yanına bağlama, ya huyundan huylanır ya tüyünden.
-15
Aza kanaat etmeyen çoğu bulamaz. -47
Azıcık aşım ağrısız başım. -47
Bana bir adım gelene, ben ikim adım gelirim. -21
Başa başa vermeyince, taş yerinden oynamaz. -30
Başını acemi berbere teslim eden, cebinden pamuğu eksik etmez.
-49
Bedduâdan korkmayan belasına uğrar. -27
Belaya sabır gerek. -39
Belaya sabreden ecrini alır. -39
Belaya sabretmektedir, alemde hüner. -39
Beş parmağın hağısını kessen acımaz. -23
Bilenle bilmeyen bir olmaz. -8
Bilmeke ayıp değil sormamak ayıp. -14
Bin bilsende bir bilene danış. -14
Bin bilirsende bir bilene danış. -30
Bin işçi bir başçı. -22
Bin işçiye bir başçı lazımdır. -22
Bir göz ağlarken öbür göz gülmez. -23
Bir elin nesi var, iki elin sesi var. -21
Biri bilmeyen bini hiç bilmez. -8
Bir kötünün yedi mahalleye zararı vardır. -24
Borcun iyisi vermek derdin iyisi ölmek. -54
Borç iyi güne kalmaz. -54
Borçlunun duâcısı alacaklıdır. -54
Borç ödemekle yol yürümekle tükenir. -54
Borçsuz çoban, yoksul beyden yeğdir. -54
Borç vermekle yol yürümekle tükenir. -54

Borç yığdın kamçısıdır. -54
Borç yiyen kesesinden yer. -54
Buyurmadan tutan evlat, gün doğmadan kalkan avrat, deh demeden yürüyen at. -7
Cahile söz anlatmak, deveye hendek atlatmaktan güçtür. -13
Çalışmak ibadetin yarısıdır. -44
Çubuğu yaş iken eğmek gerek. -10
Dama çıkan keçinin, dala çıkan oğlağı olur. -12
Danışan dağları aşmış, danışmayan düz yolda şaşmış. -30
Dibi görünmeyen sudan geçme. -53
Dilin pek, elin tek, belin berk tut. -33
Dilini utan başını kurtarır. -33
Dilsiz olmak çok söylemekten yeğdir. -32
Düşenin dostu olmaz. -19
Edeb en hayırlı mirastır. -11
Eline, beline, diline sahip ol. -33
Emeksiz yemek olmaz. -44
Emanete hıyanet olmaz. -50
Erken kalkan aldanmamış. -45
Erken kalktım işime, şeker kattım aşıma. -45
Etme komşuna gelir başına. -42
Ev alma komşu al. -43
Garıbın duâsı makbuldür. -27
Gezen kurt aç kalmaz. -45
Gönlüne danış. -31
Gül dikensiz olmaz. -35
Gülme komşuna gelir başına. -42
Güvenme dostuna, saman doldurur postuna. -19
Güvenme varlığa, düşersin darlığa. -20
Hareket olmayınca, bereket olmaz. -44

Her bir üsrün (zorluğun), bir yüsrü (kolaylığı) vardır. -46
Her koyun kendi bacağından asılır. -24, 51
Her koyun kendi bacağından asılır, fakat konusu yedi mahalleye ulaşır. -24
Herkesin aklı bir olsa, koyuna çoban bulunmaz. -13
Herkesin çektiği kendi dili belasıdır. -33
Herkesin nabzına göre şerbet verir. -13
İçi beni yakar dışı eli (herkesi) . -53
İnsan beşer, bazan şaşar. -36
İnsanı arkadaşı azdırır. -16
İnsan insanın aynasıdır. -15
İnsanla kitabın dışına aldanma içine (içerisine) bak. -53
İnsanın alacası içinde, hayvanın alacası dışında. -53
İnsan ıkrarından, hayvan yularından çekilir. -28
İnsanoğlu kusursuz olmaz. -35
İs yanına varan is, mis yanına varan mis kokar. -15
İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kötülüğe iyilik er kişinin kârı. -37
İyi ile konuşan çuvalına un doldurur. -16
İyi ve kamil insanı güneş uykuda göremez. -45
Kanaat en büyük saadettir. -47
Kanaat gibi devlet olmaz. -47
Kanaat servettir. -48
Kanaat tükenmez hazinesidir. -48
Kart ağacın bükülmesi zor olur. -10
Kara yanına varma kara bulaşır. -15
Kendi gözündeki mertegi görmez, başkasının gözünde saman çöpü arar. -35
Kızını döğmeyen dizini döğer. -17, 18
Kızı gönlüne barakırsan, ya davuluya varır ya zurnacıya. -17

Kır atın yanında duran ya huyundan ya tüyünden. -15
Kiminle gezersen onunla anılırsın. -15
Kimsenin  h  kimse de kalmaz. -26
Kişi arkada ından azar. -16
Kişi arkada ından bellidir. -16
Kişi bilmedi inin düşmanıdır. -9
Kişinin m kdarı (kıymeti) keliminden bellidir. -32
Kom uda pi er bize de d  er. -43
Kom uda koyu a ın yedi eve faydası vardır. -43
Komşu komşunun külüne muhtaçtır. -43
Kömürcü dükkanına giren yüzü kara çıkar. -15
Kömürcü ile dost olanın eline kara bula ır. -15
Kul hatasız olmaz, hata tevbesiz olmaz. -36
Kurunun yanında ya  da yanar. -51
Kusursuz dost arayan dostsuz kalır. -35
Kusursuz kul olmaz. -35
Küçük suç i ler büyük ba ı lar. -36
Mazlumun  h  yerde kalmaz. -26
Mazlumun  h  yeri g    tiretir. -26
Me veretli bilgi muvaf k gelir, me revetsiz bilgi çürük olur. -30
Me revetsiz yapılan şeyden hayır gelmez. -30
Mü'min mü'minin mir'atıdır. -15
  renmeye  r olmaz. -8, 14
   d  ver alana, kulağında kalana. -13
Sabır acıdır meyvesi tatlıdır. -40
Sabreden derv   muradına ermiş. -40
Sabırla koruk helva olur, dut yaprağı atlas. -40
Sabreyle içine hayır gelsin başına. -40
Sabrın sonu selamettir. -41

Sakalina göre tarağını vur. -13
Selamet istersen dilini tut. -33
Söz ağızdan çıkar. -28
Söz namustur. -28
Sormaktan sıkılmayan insan çok şey öğrenir. -14
Sözünden dönen namerttir. -28
Söz gümüşse söz altındır. -32
Sürüden ayrılanı kurt kapar. -22
Sürüden yarılan kuzuyu kurt kapar. -22
Şükür nimetin artırır. -41
Taâmın, kelamın çoğundan sakın. -32
Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır. -32
Tekkeyi bekleyen çorbayı içer. -40
Taerlemeden para kazanılmaz, solumadan can verilmez. -45
Terlemede ücret alınmaz. -28, 45
Tükürdüğünü yalamaz. -28
Üzüm üzüme baka baka kararır. -15
Yalnızın arkadaşı şeytandır. -22
Yalnız kalanı kurt yer. -22
Yaş ağaç tez eğilir. -10
Yaş ile kuru birlikte yanar. -51
Yaş yanında kuru da yanar. -51
Yatan aslandan gezen tilki yeğdir. -44
Yaza çıkardın danayı, beğenmez oldu anayı. -19
Yazın başı pişenin kışın aşı pişer. -44
Yılanın başı küçükken ezilir. -17, 18
Yüz verme arsız olur, az verme hırsız olur. -17
Zahmet çeken rahmet bulur. -46
Zahmetsiz rahmet olmaz. -46
Zalimin ettiği yanına kalmaz. -26